

1944, 14. decembra. Londýn. — Zo zprávy poslanca Fr. Uhlířa o skúsenostiach a dojmoch z cesty čs. vládnej delegácie do SSSR a na Slovensko, prednesenej v Štátnej rade.¹

Úvod

a) Rozhodnutí o naši cestě do Londýna.

Dříve nežli přikročím k podání zprávy o zkušenostech a dojmech z cesty do Sovětského svazu a na Slovensko, považují za nutné reagovati na některé pověsti,

¹ Po návrate do Londýna pripravil politický poradca čs. vládneho delegáta za stranu národnosocialistickú František Uhlíř pre Štátnu radu „Zprávu o zkušenostech a dojmech z cesty československé vládní delegace do SSSR a na Slovensko ve dnech 22. srpna 1944 až 4. prosince 1944“, ktorú predniesol v pléne Štátnej rady 14. a 20. 12. 1944. Celá zpráva má štyri časti, ako ďalej Uhlíř uvádza v osnove výkladu. Z tejto zprávy (v celkovom rozsahu asi 145 strán) publikujeme len prvú, pre tematiku zborníka najdôležitejšiu časť. Zpráva spolu s 50 prílohami (rôzne články z Čs. listov a povstaleckej tlače, nariadenia SNR a pod.) bola členom Štátnej rady voľne k dispozícii. Okrem toho vyhotovil Uhlíř obsiahly elaborát v rozsahu 455 strán, ktorý v januári 1945 (sprievodný list je datovaný 20. 1. 1945) predložil „pre osobnú politickú informáciu“ Benešovi, Šrámkovi, Ripkovi a Slávikovi (je uložený v SÚA Praha, A-1-53-5). Okrem spomenutých dvoch materiálov (zpráva a prílohy) obsahuje elaborát tzv. dôverné doplnky k zpráve prednesenej v Štátnej rade (34 strán) a šesť tzv. dôverných príloh (100 strán). Pre informáciu uvádzame názvy dôverných príloh:

- A. Vylíčení slovenského odboje, jak jej viděli a prožili osvědčení slovenští vlastenci.
- B. Poznámky k zřízení Slovenské národní rady v Banské Bystrici a k jejímu dosavadnímu účinkování.
- C. Československá strana národně socialistická na Slovensku.
- D. Zpráva Viliama Radakoviče.
- E. Spitzerovo hlášení z Cařihradu.
- F. Staré a nové politické strany.

Dôvernú prílohu A, C a F zostavil Uhlíř podľa vlastných pozorovaní v B. Bystrici (pravda, videných očami českého šovinistu a buržoázneho politikára) a podľa rozhovorov najmä s „odstrčenými“ stúpcami Benešovho čechoslovakizmu. Dôverná príloha B je totožná s názvom aj obsahom v zpráve Píkovej spojky poručíka Pavloviča (Hroma), ktorý sa zdržiaval od augusta do októbra 1944 na Slovensku (porov. intimát HV Londýn, čj. 1153 taj. 2. odděl. 1944 z 20. 11. 1944, SÚA Praha, b S 436-1/64-68). Dôverná príloha D je jeden z Radakovičových rádogramov, ktoré publikujeme ako dokument čis. 6; prílohu E publikujeme ako dokument čis. 259 zo 6.—12. 9. 1944 (z pôvodného prameňa), časť prílohy C uverejňujeme ako dokument čis. 574 z 20. 1. 1945. Z ostatných príloh niektoré časti alebo údaje využívame v poznámkach.

O dokumenty SNR a výsledky rokovaní s londýnskymi čs. činiteľmi mala veľký záujem americká zpravodajská služba. Americké úrady mali podľa hlásenia čs. orgánov k dispozícii uznesenie SNR z 29. 9. 1944, ako aj korešpondenciu, ktorú si vymenili medzi sebou londýnska delegácia SNR a prezident Beneš (AMZV Praha, Depeše došlé, 1944, čis. 3175, N. Y. 145. SÚA Praha, A 1-50-26/100-115.)

Čs. informačná služba v New Yorku poslala 22. 1. 1945 prezidentskej kancelárii a čs. ministerstvu zahraničných vecí text informácií, ktoré dostali americké úrady o pobyte vládnej delegácie na Slovensku. Tieto informácie reprodukujú významné časti Uhlířovej zprávy a končia takto:

„Hovorí sa, že Uhlíř podal prezidentovi dlhšiu v mnohom úplne odlišnú zprávu, čo vyvolalo veľkú nespokojnosť medzi členmi Štátnej rady.

Uhlířovej zpráve protirečí list, čo dostali niektorí sociálni demokrati od B. Laušmana, člena delegácie, ktorý zostal na Slovensku a údajne je teraz s partizánmi.

V tomto liste Laušman píše:

Delegáciu privítali rezervovane. Ministra Němca okamžite informovali, že delegácia sa prijíma len ako spojka medzi Slovenskou národnou radou a londýnskou vládou. Němec mal námietky, bol prehlasovaný a podľa Laušmana urobil múdro, keď napokon prijal rozhodnutie Slovenskej národnej rady a telegrafoval do Londýna, aby to potvrdil.

Laušman chváli aj partizánov aj armádu. Vyjadruje prekvapenie, že generála Viesta chytili tam,

878 které se v souvislosti s našim návratem do Londýna vynořily,² a které pronikly z Londýna až do Egypta a do Persie.

Dr. Drtina a já jsme odejeli do Londýna na základě rozhodnutí vládního delegáta Františka Němce, který považoval za politicky důležité, aby pan prezident, naše vláda i Státní rada byli informováni o všem, co bylo na Slovensku.³ Vládní delegát informoval o tomto svém rozhodnutí nejen všech pět svých politických poradců, t. j. Valo, Laušmana, Hálu, Turjanicu a mne, a to na poradě, konané dne 13. října 1944, ale už předtím hovořil o svém úmyslu poslati nás dva do Londýna s poslancem Švermou a později i s členy předsednictva SNR, drem Šrobárem, poslancem Šmidkem, drem Husákem a j. Proti naší cestě do Londýna nebyla vyslovena jediná námitka, a to se žádné strany, neboť se plně uznávala důležitost této cesty v zájmu plně politické spolupráce všech orgánů československého zápasu za svobodu.

Jakékoliv jiné výklady o naší cestě do Londýna postrádají podkladu a mohou jen československou věc poškozovat. Prosim proto, abyste všude, kdekoliv se setkáte s jiným výkladem o příčinách a účelu naší cesty, jej rozhodně vyvraceli a uváděli na pravou míru. Žádám o to především v zájmu dobrého jména československého Londýna.

b) Osnova výkladu.

Výklad, který dnes chci podati Státní radě, nebude osnován chronologicky, neboť bych trhal ucelené obrazy velikých událostí, kdybych se držel přísně našeho cestovního kalendáře. Proto jsem se rozhodl rozdělit svůj referát do těchto hlavních kapitol:

- a) Povstání na Slovensku.
- b) Československá armáda v Karpatech.
- c) Dojmy ze Sovětského svazu.

---

kde bol, lebo podľa iných zpráv mal byť v tom čase inde. (Laušmanov list predpokladá, že všetky fakty, ktoré sú známe tam, sú známe aj tu, čo nie je pravda.)

Laušman sa niekoľkokrát zmienil o zrejmej prosperite na Slovensku, o hojnosti potravín a šatstva a o všeobecnej dobrej životnej úrovni ľudí.

V rozpore s Uhlířovým hodnotením Laušman je tej mienky, že komunistická strana a sociálně-demokratická strana sú jednotné a silné. Ďalej je toho názoru, že londýnská vláda je pre Slovákov celkom neprijateľná a že sa na samotného prezidenta Beneša dívajú s veľkou dávkou rezervy. (Táto zpráva sa odlišuje od Uhlířovej zprávy.)

Veľká časť listu, ktorý je dosť dlhý, zaoberala sa terajšou Němcovou prácou. Nie je v nej nič iné, len vychvaľovanie Němca, ktorý podľa Laušmanovej mienky robí ťažkú prácu dobre a s veľkým porozumením pre podmienky a ľudí. (To je cenná pochvala, lebo Laušman patril medzi tých, ktorí považovali Němca za nekvalifikovaného na funkciu delegáta.)

Laušman ďalej zdôraznil, že sa dozvedel, že mnohé, aj 80-stranové zprávy sa poslali reprezentantom sociálnej demokracie v Londýne. Nikdy sa neodovzdali a Laušman, ktorý o tom vie, je toho názoru, že ich zadržali nielen na škodu sociálnodemokratickej strany, ale na škodu myšlienky republiky vôbec. Vyhlásil, že sa dozvedel, že londýnskych sociálnych demokratov informovali o navrhnutom zlúčení komunistickej a sociálnodemokratickej strany. So záujmom sa čakalo na ich názory, a keďže túto myšlienku by neschvalovali, dá sa predpokladať, že ich negatívne stanovisko — keby ho boli mohli prejaviť — mohlo mať vplyv na politický vývoj na Slovensku.“ (SÚA Praha, A 1-50-10/7/3-4. Z angličtiny preložila IK.)

² Šlo zrejme o zprávy, ktoré prenikli na verejnosť o rozporoch medzi londýnskou vládou a Slovenskou národnou radou a na ktorých mal veľký podiel svojimi zprávami odoslanými z B. Bystrice Drtina, Uhlíř a Zdena — Krátký. To vyplýva aj zo záznamu rozhovoru Uhlířa a Drtinu s predstaviteľmi moskovského vedenia KSČ za prítomnosti veľvyslancu Fierlingera, ku ktorému došlo v Moskve 25. 11. 1945. V Drtinovom zázname o tomto rozhovore nachádzame tento odsek: „Když jsme rozhovor končili, poznamenal Kopecký žertovně, že nyní můžeme klidně do Londýna jet, ale když přišla zpráva, že tam jedeme, že si kladli otázku, co tam chceme a co tam budeme referovat: „My jsme si řekli: aha, to jsou ti dva hodní záčkové, co jedou žalovat panu učiteli.“ V závěru rozhovoru také Kopecký konstatoval, že přece oni chtějí mít také republiku silnou, ať již potom vnitřní úprava bude jednotná, autonomistická, decentralisovaná nebo federalistická.“ (AÚD. KSČ, Praha, f. Kl. Gottwald, 1944, 25. XI.)

³ Pozri rádiogramy o odlete Drtinu a Uhlířa v pozn. 6 k dokumentu čís. 482 z 23. 10. 1944.

d) Poměr Londýn—Moskva—Domov.

Do těchto hlavních kapitol roztrídím zkušenosti, dojmy a pozorování, které jsme učinili od 22. srpna 1944 do 4. prosince 1944, a to hlavně v Moskvě, na frontě v Karpatech, v Banské Bystrici, ve Lvově a v Kyjevě.

c) Časový rozvrh cesty.

Abyste však vylíčení těchto událostí měli přece opřeno o časový rozvrh celé naší cesty, musím se také o ní aspoň letmo zmínit.

Anglii jsme opustili 22. srpna 1944 a přes Rabbat, Castel Benito, Káhiru, Teherán, Baku a Machačkalu jsme přibyli do Moskvy dne 25. srpna 1944. Tam jsme se zdrželi až do 23. září 1944. Toho dne jsme odletěli do týlu Karpatské fronty, do polské obce Krościenko, kde jsme se zdrželi až do 7. října 1944. Téhož dne v noci jsme přistáli na letišti Tri Duby u Banské Bystrice a zůstali jsme na Slovensku až do 23. října 1944. Téhož dne v noci jsme odletěli do Lvova, kde jsme se rozdělili. Vládní delegace v čele s ministrem Němcem odcestovala do Chustu, zatím co dr. Drtina a já jsme nastoupili cestu do Londýna. Lvov jsme opustili dne 20. listopadu 1944. Po dvoudenním pobytu v Kijevě jsme odejeli do Moskvy, kam jsme přibyli 25. listopadu 1944 a den na to jsme odletěli přes Astrachán, Baku, Teherán, Bagdad, Damašek, Káhiru, Maltu, Sardinii a Francii do Anglie. Na anglické půdě jsme přistáli dne 4. prosince 1944 v noci. Celou cestu jsme absolvovali letadly s výjimkou úseku Lvov—Kyjev—Moskva, kde jsme musili cestovati vlakem, poněvadž počasí bylo létání nepřiznivě.

d) Hlavní linie této zprávy.

Po tomto všeobecném úvodu přistupuji k podání zprávy podle naznačených kapitol, při čemž si zejména chci všimnout otázek politických a vojenských. Pokud pak se budu dotýkat i problémů jiných, tedy proto, abych jimi blíže objasnil nebo doprovodil situace politické a vojenské.

I. Povstání na Slovensku.

1. Politická porada v Moskvě 27. srpna 1944.⁴

První zprávy o připravovaném povstání na Slovensku jsme se dověděli v Moskvě dne 27. srpna 1944, a to na poradě, kterou svolal velvyslanec Zdeněk Fierlinger na československém velvyslanectví. Této poradě se zúčastnili: ministr Němec a jeho zástupce ministr R. Viest, Zd. Fierlinger, členové Státní rady F. Hála, B. Laušman, J. Valo, F. Uhlíř a dr. Vrbenský, dále poslanci Gottwald, Šverma a Kopecký, dále dr. Drtina a generálové Nižborský a Píka, tam jsme se také poprvé setkali s poslancem Šmidkem, který v té době dlel v zastoupení SNR v Moskvě. Hlavním bodem jednání byla zpráva poslance Šmidkého o situaci na Slovensku.

Poslanec Šmidke nás informoval o ustavení SNR jako vrcholného politického orgánu na Slovensku a o vojenské radě, která podléhá Slovenské národní radě a koná přípravy pro ozbrojené povstání na Slovensku. Vojenské radě byli přiděleni dva členové Slovenské národní rady. Už před čtyřmi měsíci, jak pravil Šmidke,

⁴ Porov. Drtinov záznam o poradě, který publikujeme ako dokument čís. 560. Příslušné vecné poznámky a odkazy na ďalšie dokumenty sme zaradili už k tomuto dokumentu, a preto ich znovu neopakujeme.

bylo rozhodnuto v SNR a ve vojenské radě, že se Slovensko bude bránit se zbraní v ruce, dojde-li k německé okupaci slovenského území. Za tím účelem byl v SNR a VR vypracován podrobný strategický plán, který byl zaslán do Londýna a podle sdělení generála Píky byl Londýnem schválen. Tento plán spočíval především v tom, že má být použito dvou nejlepších slovenských divízií, umístěných v karpat-
ských průsmycích, k zajištění těchto horských přechodů Rudé armádě a koncentro-
vání hlavních vojenských sil na středním Slovensku. Střediskem vojenských ope-
rací i politické aktivity měla být Banská Bystrica. Podrobnosti tohoto plánu jistě
znáte z referátů delegátů SNR, kteří dleli v Londýně, proto se o něm zmiňovat
obšírně nebudu.

Poslanec Šmidke nás dále informoval o tom, že generál Čatloš se před několika
týdny rozhodl nabídnouti se k organizování vojenského převratu na Slovensku.
Čatloš se rozhodl dáti Moskvě na vědomí svůj úmysl, ale chtěl přitom stále ještě
pokračovat v projevech loyality vůči Německu. Dal si zavolat stotníka Staňka,
který byl zapojen do odbojové organizace, a jeho prostřednictvím dal sdělit své
stanovisko Slovenské národní radě, nevěda prý však, komu to vlastně sděluje.
Jednalo se mu jen o to, aby dal do Moskvy své osobní mínění, a vyslovil se, že
prý mu nezáleží na tom, kdo tuto jeho zprávu do Moskvy ponese. Nabídnul Slo-
venské národní radě tetadlo a to proto, aby mohlo legálně odstartovat. Tehdy měl
letět generál Jurech, avšak plán se nepodařil. Poslanec Šmidke pak nám podrobně
líčil komplikace spojené s odletem, z čehož bylo však nejdůležitější to, že se
Slovenské národní radě dostala okružní cestou do rukou Čatlošova zpráva, posí-
laná do Moskvy. Když zjistili, že zpráva je autentická, odpověděli Čatlošovi
prostřednictvím stotníka Staňka, že vojenskou akci, jak ji Čatloš chce provést,
Slovenská národní rada přijímá, nepřijímá však politickou stránku jeho nabídky.
SNR se pak usnesla, že do Moskvy poletí poslanec Šmidke a pplk. Ferjenčík,
kteří s sebou vezmou Čatlošovu nabídku pro Moskvu. O politické stránce Čatlo-
šovy nabídky pravil Šmidke, že to byla „absurdná politická naivita“, neboť
Čatloš se obracel na Rudou armádu a nabízel jí generálskou diktaturu na Slo-
vensku, již by on stál v čele a komunisté byli prostředníky mezi ním a Moskvou.
Šmidke tehdy prohlásil, že by nebylo správné odmítat úplně Čatlošovu nabídku,
máme-li na mysli stmelení všech protiněmeckých sil na Slovensku. Konstatoval
ovšem, že by to byla jen „role murína“, kterou, až splní, může jít. Toto stanovisko
vůči Čatlošovu návrhu zaujala podle sdělení poslance Šmidkeho Slovenská ná-
rodní rada.

V rozpravě, jež se o této věci rozvinula, sdělil poslanec Šmidke v podstatě ještě
toto: 1. V Čatlošovu memorandu, které Šmidke přivezl do Moskvy, žádal Čatloš,
aby Sověty jednaly přímo s ním a se slovenskou vládou; Šmidke nás ujišťoval, že
to SNR rozhodně odmítá. 2. Delegace SNR odletěla ze Slovenska k sovětské
vládě a prostřednictvím jejím a československého velvyslance měla se dostat do
styku s československou vládou.

V rozpravě bylo také naznačeno poslanci Šmidkemu, že jsme nikdy v Londýně
neslyšeli o existenci Slovenské národní rady. Nato Šmidke pravil, že koncem
října 1943 došlo k utvoření organizační jednoty revolučního hnutí na Slovensku,
které se pak definitivně ustavilo v prosinci. Tehdy byla také vypracována progra-
mová platforma této jednoty a programový výtah byl poslán koncem ledna 1944
kurýrem do Londýna s tím, že SNR reprezentuje odbojné síly Slovenska. V dubnu
1944 dostala SNR odpověď pana presidenta, jak pravil Šmidke. Pan president
sdělení SNR vzal s pochvalou na vědomí a ve své odpovědi rozvinul své myšlenky
o tom, jak by se mělo na Slovensku postupovat. Poslanec Šmidke také pravil, že
po výzvě československé vlády o tvoření národních výborů vyvstalo na Slovensku
množství menších skupin, skupinek a všelijakých společností. Avšak v poměru
k SNR je prý to jako železka k železu.⁵

⁵ Na tomto mieste začínajú Uhlířove důvěrné doplňky, o ktorých bola reč v pozn. 1. Nebudeme

Poslanec Šmidke nám též sdělil, že Čatloš, když si k sobě zavolał stotníka Staňka kvůli odeslání memoranda do Moskvy, mu řekl, že o akci ví také Tiso.

881

2. Porada v Moskvě 29. srpna 1944.

Za dva dni na to, dne 29. srpna 1944, se konala v mém bytě v National hotelu politická porada,⁶ které se zúčastnili: F. Hála, B. Laušman, J. Valo, F. Uhlíř, dále Gottwald, Šverma, Kopecký a Šmidke. Předsedal Hála. Porada se týkala jednak vyjasnění úkolů, které československá vládní delegace má na osvobozeném území, jednak otázky národních výborů, ale také v ní byly částečně diskutovány poměry na Slovensku. A právě proto se o ní zmiňuji v souvislosti s touto slovenskou kapitolou.

Poslanec Šmidke nám vysvětloval, že na Slovensku volili název „Slovenská národní rada“ a nikoli „Zemský národní výbor“ proto, aby byla zachována kontinuita s Národní radou z roku 1918. Dále sdělil, že SNR je sedmnáctičlenný sbor, v němž jsou zastoupeny tyto bývalé strany: agrární, sociálně-demokratická, komunistická, národníarská a luďácká. Strana Hlinkova jako zrádná byla vyloučena a českoslovenští národní socialisté v SNR zastoupeni nejsou proto, poněvadž pan prezident zakázal tuto stranu na Slovensku obnovit.⁷ V SNR je 8 členů z levice a 8 z pravice. 17. je voják.

Na Slovensku si podle poslance Šmidkeho představují státoprávní úpravu takto: Vedle autonomie české, zahrnující všechny české země, by byla autonomie slovenská a podkarpatsko-ukrajinská. Zatímco autonomie česká by měla povahu pouze administrativně-politickou, měla by autonomie slovenská a podkarpatsko-ukrajinská kromě toho i povahu národně politickou. To znamená, že Slovensko i Podkarpatská Ukrajina by měly své autonomní vlády, české země však by byly spravovány vládou centrální. Autonomní vlády na Slovensku a Podkarpatské Ukrajině by měly své předsedy a některé resorty, jako např. zdravotnictví, školství, vnitřní obchod atd., kdežto ministerstvo zahraničí, národní obrany a financí by byly společné. Československý stát je třeba budovat na třech suverenních národech.

Zaznamenávám obsírněji obsah těchto dvou porad, poněvadž byly pro nás velmi důležité. Po prvé totiž jsme se na nich dověděli o existenci SNR, o přípravách k slovenskému povstání i o osobách do povstání zapojených, jakož i o politické koncepci, kterou SNR měla.

3. Prvé zprávy o povstání na Slovensku.

Téhož dne, t. j. 29. srpna 1944 večer přišly do Moskvy první nezaručené zprávy o slovenském povstání. Do porady, jež se konala 30. srpna 1944 v bytě ministra Němce, přinesli je poslanec Gottwald a gen. Píka. Zprávy hovořily o nadšení, s jakým se nastupuje na Slovensku do boje proti okupačním vojskům německým a o prvních srážkách mezi povstanci a Němci. Zprávy byly dobré. Na poradě byli přítomni všichni, kdož se zúčastnili porady 27. srpna 1944 u velvyslance Fierlingera s výjimkou poslance Šmidkeho, který mezitím odletěl na Slovensko.

uvádět všechny, lebo mnohé z nich sa objavujú v zborníku ako samostatné dokumenty. Napr. aj tento doplnok, ktorý sa týka hodnotenia šrobárovských národných výborov, ako ho predniesol na porade 27. 8. Šmidke, prevzal Uhlíř zrejme z Drtinovho záznamu porady a netreba ho citovať.

⁶ Záznam z tejto porady je publikovaný ako dokument č. 41 v edícii „Cesta ke Květnu“.

⁷ Pozri Benešovu odpoveď Slávikovi a Pecholdovi zo septembra 1943 (dokument č. 23) a ďalšie dokumenty č. 225, 281 a 318 zo septembra 1944, ktoré sa týkajú obnovenia národnosocialistickej strany na Slovensku.

4. Československá vládní delegace se plně postavila za slovenské povstání.

Je přirozeno, že nás všechny uváděly zprávy o slovenském povstání do radostného vzrušení, neboť jsme si byli dobře vědomi jeho mezinárodně politického významu i velikého významu pro celý vnitřní život republiky. Proto také jsme se všichni postavili plně za slovenské povstání a rozhodli jsme se všemi silami je podporovat morálně i politicky.⁸

Plně jsme se shodli na tom, že všichni členové československé vládní delegace i naši moskevští kolegové budou denně hovořit rozhlasem na Slovensko, že se všichni manifestačně postavíme za slovenské povstání. Proto také se u moskevského mikrofonu vystřídali: ministr Němec, ministr Viest, členové Státní rady Hála, Laušman, Valo, Uhlíř a Vrbenský, dále dr. Drtina, gen. Nižborský, poslanec Šverma i Kopecský, velvyslanec Fierlinger, poslanec Čulen atd.⁹ Poslanec Gottwald náhle onemocněl a proto do rozhlasu mluvit nemohl.

Kromě toho pak poslanec Kopecský napsal o slovenském povstání článek do Československých listů¹⁰ a poslanec Gottwald do moskevské Pravdy.¹¹

5. Pravidelné porady v Moskvě a žádost o sovětskou pomoc.

Ode dne slovenského povstání jsme se scházeli denně u ministra Němce a to v tomto složení: Němec, Viest, Nižborský, Drtina, Píka, Fierlinger, Hála, Laušman, Valo, Uhlíř, Šverma, Kopecský a až do své nemoci také poslanec Gottwald. Na těchto poradách byla diskutována situace na Slovensku a hlavně pak projednávána a zařizována pomoc bojujícímu Slovensku. Ihned, jakmile přišly první zprávy ze Slovenska, a zejména pak jakmile od SNR přišla žádost o poskytnutí sovětské materiální vojenské pomoci, zařídil československý vládní delegát ministr Němec, aby generál Píka připravil konkrétní memorandum pro sovětskou vládu, v němž by se vylíčil vznik a cíl slovenského povstání a současně precizovaly požadavky vojenské pomoci od Sovětského svazu. Pokud se těchto požadavků týká, žádala se hlavně těžká výzbroj, zejména protitanková, dále letectvo a kromě toho odsunutí druhé československé paradesantní brigády na Slovensko. Tyto intervence prováděl u sovětských vojenských úřadů gen. Píka, u politických velvyslanec Fierlinger a v pravidelných denních poradách nás informovali o výsledku svých zákroků a průběhu celé akce.

Budiž také připomenuto, že sovětská vláda, dříve nežli žádanou pomoc slíbila, důkladně si ověřila vše, co se slovenským povstáním souviselo. Zejména pak chtěla mít přesně zjištěno a potvrzeno, kdy povstání vzniklo, kdy nastoupila okupační německá vojska, kdy o přípravách a o povstání samotném byla informována československá vláda v Londýně, jaký postoj zaujala k němu československá vláda, atd.

6. Pplk. Ferjenčík o práci československé vládní delegace pro Slovensko.

O průběhu a výsledcích všech těchto jednání se sovětskými úřady i s československou vládní delegací v Moskvě podal plné svědectví pplk. Ferjenčík, člen slovenské vojenské delegace, která dne 4. srpna 1944 odletěla do Ruska, aby

⁸ V důverných doplnkách uvádí Uhlíř ještě toto: „Nemohli jsme však vyhovět požadavku moskevských kolegů, aby vládní delegace uznala Slovenskou národní radu za jediného politického činitele na Slovensku, abychom rozhlasem vyhlásili, že SNR, jež povstání provedla a je řídí, vykonává také veškerou moc na Slovensku. Přesto, že jsme s revoluční akcí SNR plně souhlasili, nemohli jsme učinit tak závažné prohlášení, protože to přesahovalo rámec naší politické pravomoci a odpovědnosti.“ (SÚA Praha, A 1-53-5.)

⁹ Tieto rozhlasové prejavy boli publikované v Československých listoch 15. 9. 1944, čís. 17, roč. II.

¹⁰ Vid' dokument čís. 290 z 15. 9. 1944.

¹¹ Pozri Kl. Gottwald, Spisy, zv. 11, „K národné osvobodenecké válce na Slovensku“.

dojednala spolupráci medzi slovenským povstaním a Rudou armádou. Plk. Ferjenčík o týchto jednaniach pravil doslovné na slavnostnom zasedaní Slovenskej národnej rady dne 5. zária 1944 toto:

„Dôležitosť a vážnosť vojenských možností ruskej vojenskej vedenie pochopilo a uvážilo v miere azda ešte väčšej, ako tomu bolo u nás. Tak tomu aspoň nasvedčovala prísnosť, s akou utajovali naše osoby i cieľ nášho pobytu v Moskve, ako aj rozsiahle informácie československej vlády v Londýne a pravdepodobne i ostatných spojeneckých vlád. Tieto informácie, overovanie a zhodnotenie vojenských možností nami navrhovaných, vyžadovali si pravdaže dlhší čas a tak sa náš pobyt v Moskve predĺžil na celý mesiac.

Príchod československej delegácie z Londýna do Moskvy umožnil priame vyjednávania ruského vojenského vedenia s týmito zástupcami československej vlády a napokon bojové vystúpenie vojska i ľudu na Slovensku proti germánskej okupácii vnieslo do tohto jednanja nové, už hotové skutočnosti, vyžadujúce najrýchlejšiu pomoc bojujúcej armáde a bojujúcemu ľudu na Slovensku.

Rokovania o túto pomoc viedly sa medzi ruským vojenským vedením i politickými úradmi a vojenskou misiou, poťažne československou delegáciou vo dne i v noci.“¹²

7. Deník Pravda o práci československej vládnej delegácie pro Slovensko.

Považujú tiež za dôležité zde pripomenout, že rozsah týchto moskevských jednaní potvrdzuje i komunistický deník Pravda, ktorý v článku „Poverenci SNR sa vrátili z Moskvy“ píše dne 9. zária 1944 toto: „Medzitým došla do Moskvy aj československá vládna delegácia z Londýna a uskutočnili sa priame rokovania medzi zástupcami československými a sovietskym vojenským vedením. Rokovalo sa vo dne v noci a slovenskí zástupcovia našli u Sovietov nevšedné pochopenie pre našu vec.“ Dále pak poznamenává Pravda, že československá vláda vzala slovenské bojové vystúpenie za svoju vec a že „po prvých zprávach o vývoji udalostí na Slovensku nadviazali československí zástupcovia priamy styk s kompetentnými sovietskymi miestami a rokovali o opatreniach v záujme prvej pomoci slovenskému oslobodzovaciemu odboju.“

Tato svedectví kompetentních vojenských a politických činitelů na Slovensku potvrzují, že československá vládni delegace neopomenula nic k zajištění plné a rychlé pomoci bojujícímu Slovensku.

8. Zhoršování se vojenské situace na Slovensku a naše rozhodnutí o odletu do Banské Bystrice.

Mezitím se vojenská situace na Slovensku začala rapidně zhoršovat. Největší ranou bylo jednak proražení obranné bariery u Žiliny a Vrútek, čímž celá fronta v Považí se dala do pohybu a pak odzbrojení a rozpadnutí se dvou slovenských divízií v Karpatech, které byly hlavní nadějí revolučního Slovenska. Situace se stávala vážnou a proto jsme se rozhodli, že se dáme přesunout z Moskvy na Slovensko,¹³ abychom jednak přímo viděli do vývoje věcí, jednak pak, abychom

¹² Citácie z prejavov a novinových článkov, ktoré Uhlíř v zpráve uvádza, sú korigované podľa originálov (pokiaľ boli dostupné), pretože pri koncipovaní a prepise zprávy došlo k nepresnostiam a chybám, najmä proti slovenčine.

¹³ Z listu, ktorý zaslal 17. 1. 1945 P. Drtina ministrovi Feierabendovi, sa dozvedáme, že Němec oznámil svoj úmysel odísť na Slovensko už 31. augusta 1944. Dôvernú depešu, o ktorej sa Drtina zmieňuje, sme nemali k dispozícii; bola odoslaná pravdepodobne cez Píku. (Takisto sme nemali v rukách Uhlířovu zprávu z 1. 9. 1944, z ktorej sa cituje na konci 9. oddielu.) Drtina píše: „Když vypuklo povstání na Slovensku, rozhodl se ministr Němec požádat vládu, aby mohl alespoň s částí delegace zaletět na Slovensko, přesto, že se to vymykalo úkolům, k nimž byl delegován. Již šestý den po příjezdu do Moskvy a pouze dva dny po vypuknutí povstání dne 31. srpna 1944 min. Němec důvěrnou depeší žádal presidenta republiky o souhlas s tímto

svou spoluúčastí na povstání pomohli v těžké situaci udržovat dobrou bojovou i politickou morálku. Bylo rozhodnuto, že na Slovensko půjdou Němec, Viest, Nižborský, Drtina, Hála, Laušman, Valo a Uhlíř. Moskevští kolegové s tím plně souhlasili. Uvažovalo se také o tom, zda by Šverma, Slánský a Kopecký neměli odejti s námi jako součást československé vládní delegace. Němec o této věci hovořil se Švermou. K realizaci této myšlenky však nedošlo, a to proto, poněvadž v době nemoci poslance Gottwalda bylo nutno, aby Kopecký zůstal v Moskvě a poslanec Šverma aby spolupracoval s poslancem Slánským, který byl silně angažován v sovětském partyzánském štábu v Kijevě. Bylo však dohodnuto s moskevskými kolegy, že Němec navrhne československé vládě rozšíření politických poradců o I. Turjanicu, aby v naší delegaci byl zastoupen Podkarpatský Ukrajinec. Velvyslanec Fierlinger pak předložil lidovému komisaři Vyšinskému dne 11. září 1944 žádost ministra Němce, aby Sověty odsunuly československou vládní delegaci do Banské Bystrice. Dne 16. září 1944 sovětská vláda dala souhlas k našemu přesunu.¹⁴

9. Porada s poslancem Slánským.

Mezitím se vojenská situace na Slovensku stále zhoršovala, takže dne 13. září 1944 přiletěl z Kyjeva do Moskvy poslanec Slánský a na poradě u ministra Němce nás informoval velmi podrobně o vojenské situaci na Slovensku. Pravil tehdy také mezi jiným: „Možná, že nás někdo bude v budoucnu obviňovati z toho, že jsme povstání začali předčasně, ale musíme tuto odpovědnost na sebe vzít, poněvadž poměry na Slovensku tak uzrály, že nebylo možno povstání odkládat.“ Nám bylo rovněž samozřejmé, že tuto odpovědnost vzítí musíme, a to právě ve chvíli, když situace na Slovensku nebyla dobrá a že musíme se tím víc plnou vahou za slovenskou revoluci postavit. Proto také jsme tím netrpělivěji čekali na svůj odsun na Slovensko. O tom, jak vážně se československá vládní delegace dívala na vývoj událostí na Slovensku, svědčí i to, že již 1. září 1944 jsem posílal do Londýna zprávu, v níž píši doslovně: „Naše společnost by se měla co nejdříve pohnout k našim hranicím a někteří z nás přímo na domácí půdu. Je to naléhavě nutné. Jde o domov.“

10. Generál Rudolf Viest velitelem první československé armády na Slovensku.¹⁵

Uprostřed těchto událostí bylo nám sděleno generálem Pikou, že ze Slovenska pochází žádost, aby generál Viest převzal velení československého vojska na Slovensku a aby co nejrychleji na Slovensko odcestoval. Současně sdělil, že gen. Ingr jmenoval již gen. Viesta operačním velitelem na Slovensku. Brzy na to jsme se dověděli z československého vysílání z Londýna, že ministr Masaryk převzal také správu ministerstva národní obrany, generál Ingr zůstává hlavním velitelem

úmyslem. Je tedy patrné, že nebylo jeho zájmem ani úmyslem prodlužovat pobyt delegace v Moskvě. Naproti tomu velvyslanec Fierlinger při své návštěvě u min. Němce v pátek dne 1. září 1944, v přítomnosti gen. Viesta a Píky a mé, toto rozhodnutí ministra Němce kritizoval jako předčasné a stavěl se výslovně proti našemu odjezdu z Moskvy... Přesto když nám bylo známo kladné stanovisko prezidenta republiky k záměru jet na Slovensko, požádal ministr Němec formálně vládu o její souhlas. Jakmile k tomu souhlas vlády obdržel, ihned prostřednictvím velvyslanecovým žádal Narkominděl o povolení našeho přesunu notou ze dne 11. září 1944. Povolení Narkomindělu obdržel dne 16. září 1944 a bylo mimo dosah jeho vlivu, že k přesunu došlo teprve o týden později, dne 23. září 1944. Toto povolení se týkalo ovšem jen ministra Němce samotného, čtyř vládních poradců, generála Nižborského a mne." (SÚA Praha, PMR—L, sign. Různě, složka Drtina). (Porovnej aj pozn. 1 k dokumentu čís. 252.)

Na vysvetlenie obranného tónu Drtinovho listu treba povedať, že bol napísaný v dôsledku sťažností na veľké trovy za pobyt vládnej delegácie v Moskve.

¹⁴ Porov. príslušné Fierlingerove depeše, ktoré uverejňuje v zborníku na inom mieste.

¹⁵ Oddiel 10 a 11 (menovanie Viesta, výroky o „Viestovej armáde“ a pod.) treba porovnať s dokumentmi, ktoré publikujeme na príslušnom mieste.

československé armády a gen. Viest velitelem I. československé armády na Slovensku. Později jsme byli informováni o depeších, zasílaných ze Slovenska československé vládě v Londýně, v nichž Slovensko urgentně žádá, aby gen. Viest převzal vedení vojenských operací na Slovensku. Tak už 1. září 1944 žádá Slovensko československou vládu, aby gen. Viest přistál co nejdříve se svým štábem na letišti Tri Duby. Dne 9. září 1944 přišla do Londýna naléhavá depeše ze Slovenska tohoto znění: „Čakáme súrne Viesta. Jeho príchod posilní našu morálku a zlepši V[ase] postavenie u nás.“ Dne 14. září 1944 depešuje gen. Golian do Londýna, aby byl včas sdělen přilet gen. Viesta, že jeho příchod na Slovensko vojáci uvítají. Ze dne 15. září 1944 je urgentní žádost Slovenské národní rady tohoto znění: „Generál Viest nech príde s čs. jednotkami z Ruska. Opakujeme znovu nalievavú žiadosť.“ V důsledku toho československá vláda jmenovala gen. Viesta velitelem I. československé armády na Slovensku a rozhodla, aby co nejdříve se odebral do prostoru Banské Bystrice.

Československá vládní delegace neměla však vyřešenou otázku, zda gen. Viest zůstává i po tomto svém jmenování zástupcem československého delegáta. Předpokládali jsme však, že nezůstává, poněvadž úloha velitele operační armády je jiná nežli politická funkce ve vládní delegaci a také proto, že by bylo inkompatibilní, aby velitel podléhající vládě zůstával současně jejím členem. Úředně však nám tato věc nebyla Londýnem vyjasněna a právě tento fakt nepůsobil dobře.

11. Schůzka československých generálů s pplk. Ferjenčíkem a vzkazy gen. Viestovi ze Slovenska.

V době, kdy byl v Moskvě ještě pplk. Ferjenčík, došlo ke schůzce, již se zúčastnil Ferjenčík a generálové Viest, Nižborský a Píka. Nikdo z politických členů delegace nebyl této schůzce přítomen, proto mám o ní jen několik kusých zpráv. Ferjenčík jednak podal našim generálům zprávu o přípravách vojenského povstání a tlumočil také žádost ze Slovenska, aby gen. Viest převzal na Slovensku velení. Armáda, která se na Slovensku zapojila do povstání, si prý říká „Viestova armáda“. Je proto nutno, aby gen. Viest tomuto hlasu a přání domova vyhověl a rychle se velení na Slovensku ujal. O tomto přání Slováků svědčí také vzkaz, který ze Slovenska přišel a který tlumočili moskevští kolegové gen. Viestovi na poradě u ministra Němce, že totiž Slovensko s netrpělivostí ho čeká, že mu tam připravují uvítání a že mu připravili k obývání vilu a zajistili mu k dispozici i Tisovo auto.

Gen. Viest opustil Moskvu společně s generály Chodským, Sázavským a Klápkem několik dní před našim odjezdem, my jsme však ho později ještě zastihli v týle Karpatské fronty, poněvadž pro nepříznivé počasí nemohl odcestovat z Moskvy přímo na Slovensko.

12. Slib sovětské vlády, že poskytne Slovensku pomoc.

Naše memorandum, v němž jsme žádali vládu Sovětského svazu o pomoc bojujícímu Slovensku, zodpověděla sovětská vláda kladně¹⁶ a jak jsme později viděli, také svůj slib splnila. Dokonce šla dále, nežli jsme vůbec očekávali, takže nás velmi překvapilo, že vedle žádané pomoci provedla sovětská vláda sua sponte i pronikavé změny ve svém strategickém plánu, a to právě s ohledem na situaci, jež vznikla na Slovensku.

¹⁶ Porov. dokument čís. 340.

13. Provolání do českých zemí.

Dne 16. září 1944 v noci přišel k nám, některým členům československé vládní delegace kolega Laušman s textem svolání do českých zemí, na němž se dohodl s moskevskými kolegy. Vyslovil přání, abychom toto svolání všichni podepsali. Druhého dne dopoledne se konala kvůli tomu porada u ministra Němce, které se zúčastnili kromě členů československé vládní delegace také moskevští kolegové. Proti tomuto prohlášení jsem vyslovil námitky, poněvadž dle mého soudu zacházelo příliš daleko, vyzývající obyvatelstvo českých zemí k předčasnému povstání a nevystihovalo přesně současnou vojenskou situaci, mluvic o pronikání Rudé armády do karpatských průsmyků a k Moravské Ostravě. V diskusi, která se o věci rozpředla, byl sice text částečně opraven, ale ani tyto opravy mne plně neuspokojily. Přesto jsem dal souhlas i svůj podpis na svolání, neboť mně šlo o zachování jednotného postupu nás všech. Prohlášení pak bylo vysíláno z Moskvy a Londýna.¹⁷

14. Náš odlet z Moskvy do Krosna.

V noci z 21. na 22. září 1944 sdělily nám Sověty, že časně ráno odletíme z Moskvy. Dne 22. září 1944 jsme opustili Moskvu a přes Kyjev a Lvov odcestovali do týlu Karpatské fronty. Večer jsme přistáli v rozstříleném polském městě Krosnu. Ubytovali nás v obci Krościenko ve venkovských chalupách. V této obci byla utábořena druhá československá brigáda, jež se reorganizovala a doplňovala, aby mohla být odeslána na Slovensko.

15. Vojenská pomoc Slovensku. Potíže s odletem.

S druhou československou brigádou jsme žili od 22. září do 7. října 1944 a měli jsme možnost sledovat naše i sovětské přípravy pomoci pro Slovensko. Odsunem druhé brigády a vojenského materiálu do Banské Bystrice byl pověřen sovětský plukovník Udalcov, s nímž jsme byli ve stálém, často denním styku. Tam jsme zjistili, že druhá československá paradesantní brigáda byla zasazena do bojů o Karpaty, takže když jsme v Moskvě žádali o její odsun na Slovensko, byla právě v tuhých bojích a měla značné ztráty. Nebylo jí proto možno okamžitě odeslati na Slovensko, bylo nutno jí nejdříve na frontě vystřídát, stáhnout do týlu a dát jí možnost reorganizace a doplnění. V době našeho pobytu v Krościenku jsme našli tuto brigádu v plném proudu příprav pro odsun na Slovensko. V téže době se také hromadil sovětský vojenský materiál, který měl být současně s druhou brigádou odeslán do Banské Bystrice. Bohužel, když tyto nutné přípravy byly dokončeny, uhodilo špatné počasí a nebylo možno létat. Řadu dní přšelo, letiště bylo rozmoklé a kromě toho hlavního letiště v Krosně nebylo možno používat, ježto bylo pod stálou německou palbou. Také mlhy nad Karpatami a v údolí slovenských hor nedovoľovaly průlet a přistání. Situace byla o to těžší, že ve skutečnosti šlo o přelet dvou silně aktivních front, sovětsko-německé a německo-slovenské, a proto bylo jej možno provádět jedině v noci. Počátkem října přiletěl do Krosna ze Slovenska na stihacím letounu škpt. Klán¹⁸ se vzkazem z Banské Bystrice, že situace na Slovensku je krajně kritická. Nepřijde-li pomoc do tří dnů, bude ztracen Zvolen i letiště Tri Duby, což bude prakticky znamenat znemožnění leteckého spojení a pravidelného poskytování pomoci. Bohužel, ani tomuto volání nebylo možno v žádané lhůtě vyhovět.

¹⁷ Text prevolania publikujeme ako dokument čís. 296. Treba vidieť, že Uhlir sa tu vzhľadom na podráždenú reakciu Londýna na prevolanie ospravedľňuje (porov. dokumenty čís. 335 a 364 z 21. a 26. 9. 1944.)

¹⁸ Klána poslal do Krosna 2. 10. 1944 pplk. Prikryl (víd posledný odsek I. časti Prikrylovej zprávy — dokument čís. 578; tiež výpoveď M. Petru, „Auszüge aus den Vernehmungen“, s. 36).

Vždycky večer nasedali naši vojáci do připravených Douglasů a nakládali do nich vojenský materiál v naději, že přece v noci odletí. Avšak ráno zase letouny opouštěli a materiál ze strojů vykládali. To se opakovalo po řadu dní. Generálové Viest a Chodský, kteří měli být mezi prvními odeslanými na Slovensko, třikrát jeli v noci na letiště a třikrát se k ránu vraceli zpět.

Konečně 3. října 1944 odletělo na Slovensko prvních 26 Douglasů. Z nich však pouze 4 mohly přistát, ostatní se musely vrátit do Krosna, nebo do Přemyšlu či Lvova. O jak riskantní akci šlo, ukazuje nejlépe historie přistání plk. Příkryla, který letěl na Slovensko v jednom z oněch 4 letadel. V mlze a dešti přistál jeho Douglas na nějaké louce, daleko od letiště — kde měla být nouzová přistávací a startovací plocha pro lehké stíhací stroje, ne ovšem pro těžké Douglasy. Když ráno za svítání zjistili, že jen zázrakem se vyhnuli havarii, tázali se tamního slovenského personálu, proč jejich letadlu dávali raketové znamení nejdříve „můžete přistát“, ale potom „musíte přistát“, když přece jim muselo býti známo, jak nebezpečné bylo přistát na onom kousku půdy. Na to jim bylo odpověděno: „protože rakety »můžete přistát« nám došly a neměli jsme jiné než »musíte přistát«.”

16. První větší transporty na Slovensko.

Po prvé odstartoval větší počet Douglasů dne 6. října 1944 v noci. Letěl s nimi také gen. Viest se svým doprovodem. Druhého dne v noci pak odletělo dalších 40 až 50 Douglasů a s nimi jsme odletěli na Slovensko i my, t. j. ministr Němec, gen. Nižborský, dr. Drtina, Fr. Hála, Boh. Laušman, Jos. Valo, Fr. Uhlíř. Byli jsme rozděleni do tří letadel a společně s námi letěli vojáci druhé československé brigády s vojenským materiálem.

17. Těžké podmínky leteckého přesunu na Slovensko.

Dovolte mně, abych se několika slovy zmínil o tom, za jakých podmínek byla na Slovensko přesunována druhá československá brigáda a vojenská sovětská pomoc. Je důležité, aby se to vědělo, a jsem rád, že jako jeden z účastníků tohoto přesunu mohu podati o této věci plné svědectví. Jak jsem se již zmínil, nebylo možno startovat s hlavního letiště v Krosně, poněvadž bylo pod stálou nepřátelskou palbou. Používalo se proto druhého menšího letiště u Krosna, ale už i to bylo v době našeho odsunu v dosahu německých dalekonosných děl. Němci zřejmě zvyšovali zájem o nezvyklý letecký ruch, který se v oblasti Krosna po několik dní projevoval a proto soustředili palbu na obě letiště.

Ani přelet Karpat a obou front neušel přirozeně německé pozornosti a v důsledku toho jsme byli za přeletu velmi intenzívně ostřelováni. Letiště Tri Duby u Banské Bystrice poskytovalo obraz pražského Můstku ponořeného do hluboké noci. Desítky velikých Douglasů přistávaly, zatím co jiné desítky nad ním kroužily, čekající na kousek volného místa na přistání. Letadla nesměla na zemi vypnout motory. Během 15 až 20 minut muselo býti z letadel vše vyloženo. Zatím co se vykládal válečný materiál, čekali již ranění, aby byli naloženi do prázdných letadel a odvezeni do vojenských nemocnic ve Lvově, Kyjevě a jinde. V tomto úžasném rachotu motorů a leteckém provozu, ve tmě, mezi přistávajícími a startujícími Douglasy jezdila nákladní auta, dávaly se rozkazy, distribuoval se válečný materiál, počítali se a formovali se vojáci. Jen vynikající schopnosti sovětských pilotů — namnoze heroů SSSR — lze děkovat, že se zvládl tak těžký úkol. Než i přesto si vyžádala tato rozsáhlá „letecká akce“, trvajíc řadu dní, svých obětí. Jedenáct Douglasů se nevrátilo na své základny.

Když jsme dne 7. října 1944 v noci přistáli na slovenské půdě, byla v této oblasti vojenská situace nesmírně kritická. Němci měli obsazený Svätý Kríž, tlačili se ke Zvolenu, ocitli se na návrších nad Banskou Bystricí, postupující od Kremnice a byli asi něco přes 10 km vzdáleni od letiště Tri Duby. V noci 7. října 1944 zasedala v Banské Bystrici Rada na obranu státu, aby jednala o této situaci.

Po příchodu pomoci nastal však obrat. Druhá československá brigáda pod vedením skvělého důstojníka plk. Přikryla zahájila útok na německé pozice u Zvolena a hned prvního dne je zatlačila až za obec Jalnou. Tím se zmenšil tlak na Zvolen a nebezpečí od *Tří Dubů* bylo dočasně odvráceno. Tato zlepšená situace nedoznala na tomto úseku změny až do našeho odchodu ze Slovenska. Druhá brigáda své pozice v těchto místech pevně držela.

19. Zásah druhé československé brigády do bojů.

Příchod druhé československé brigády na Slovensko znamenal nejenom velikou a hodnotnou sílu, ale také obecné zlepšení morálky. Druhá brigáda měla již zkušenosti z bojů na rusko-německé frontě a vyznačovala se vysokou bojovou morálkou. Ze 70 % se skládala ze Slováků, zbytek byli Karpatští Ukrajinci a Češi. Její přítomnost na Slovensku a zejména její rozhodný úder proti Němcům měly za následek, že i bojová morálka slovenské armády se zlepšila.

20. Poměry ve slovenské armádě.

K poměrům ve slovenské armádě bych chtěl říci toto: Slovenské vojsko bojující na osvobozeném území nepředstavovalo dosti homogenní celek. Bojová morálka ani organizace jeho nebyly na výši. Byla patrna určitá bezradnost při řešení obtížných vojenských situací.

Důstojnický sbor, třeba dosti početný, byl nesourodý, a pro boj, o jaký šlo, nebyl dost dobře připravený, a to jak z hlediska morálního, tak odborného. Nepříznivým zjevem z hlediska bojové hodnoty jednotek bylo také to, že se projevovala u vojáků často nedůvěra vůči jejich důstojníkům, a to ať už z důvodů jejich malých odborných znalostí, nebo jejich dřívější činnosti. Nepůsobilo také dobře, že se mnoho důstojníků snažilo dostat k týlovým jednotkám a do úřadů. Proti velitelům, kteří nesplnili zaviněně bojové úkoly, nebylo často zakročeno.

Pokud jde o mužstvo slovenské armády, třeba konstatovat, že to byli z velké části záložníci, neboť nejlépe vycvičené mužstvo bylo zaraženo u obou polních slovenských divizí. Mužstvu chyběl potřebný výcvik a byla mezi ním patrna také ideová bezradnost a nejednotnost v nazírání na konečný cíl boje. Bylo to důsledkem různorodé bezprostřední propagační činnosti. Bylo tam znát směr československý,¹⁹ komunistický i neodvisle slovenský. To bylo také důvodem, proč Slovenská Národní Rada se v době našeho pobytu v Banské Bystrici zabývala vážně myšlenkou, zříditi u bojujících jednotek instituci výchovných důstojníků, kteří by vnesli jasno do těchto problémů.

Byly případy neodůvodněného ústupu, který nebylo možno vysvětliti převahou nepřítele ani nedostatkem zbraní. V boji proti tankům byla zpočátku patrna velká bezradnost a často se projevoval až panický strach z německého tanku. Využívání překážek a hlavně dodržování zásady, že překážka je účinná jen tehdy, je-li dostatečně zajištěna vlastní palbou, nebylo rovněž dokonalé. Rovněž využití protitankových zbraní, jež byly k dispozici, byť i v omezeném počtu, nebylo správné, i jednak proto, že chyběl výcvik, jednak nebylo odvahy vyčkávati s pal-

¹⁹ Uhlíř používal pojem „československý“ na označení buržoáznodemokratického režimu, alebo štátoprávneho riešenia vzťahu Čechov a Slovákov v zmysle československej *národnej* jednoty.

bou na účinný dostřel zbraně. To se týká hlavně protitankových pušek, které byly dodány sovětskou armádou. 889

Dalším zjevem, který měl značný vliv na bojovou morálku jednotek, byla obava z palby německých minometů, kterých tam Němci používali ve značném počtu při dobře připravených a řízených palbách. Naše ztráty od minometné palby byly značné a často byly zaviněné tím, že mužstvo, třebas bylo zakopáno, se snažilo uniknout z ostřelovaného prostoru.

Mnohé nezdary slovenských jednotek byly zapříčiněny neznalostí moderní taktiky boje malých jednotek, jejich chování se v palbě a neznalostí využívání přirozených i umělých překážek.

Průzkum a zpravodajství jednotek nebyly na výši. Totéž lze říci o spojení. Spojení, ač technických prostředků bylo, jak se zdálo, dostatek, bylo organizováno ne dosti odborně a nebyly náležitě dodržovány zásady pro spojení, t. j. operační, bitevní i zpravodajská síť, vše bylo smícháno dohromady. Rovněž nebyla učiněna příslušná opatření při používání státní telefonní sítě a operační i zpravodajské rozkazy i hlášení se podávaly po veřejném telefonu.²⁰

21. *Letecký pluk.*

První československý letecký pluk stíhací pracoval velmi intenzivně a možno říci i velmi úspěšně. Velmi často zachránil těžkou pozemní situaci, až jeho pracovní podmínky byly velmi obtížné a při nezbytném nízkém létání byly jeho letouny stále v palbě německých pušek a kulometů. Pravděpodobně touto palbou byly sestřeleny čtyři naše letouny nad německou frontou. Spolupráce s pěchotou, ačkoliv o to pluk stále žádal, nebyla taková, jak by bylo žádoucí. Na závadu byl také nedostatek střeliva pro palubní zbraně a zejména zpočátku i provozních hmot. Pro sovětské letouny je totiž třeba vysokooktanový benzín, který na Slovensku v zásobě nebyl.

22. *Slovenská mobilizace.*

Slovenská Národní Rada vyhlásila ihned na počátku povstání na území, jež ovládala, mobilizaci, nejprve do 35 let a pak do 40 let. Je možno říci, že celkový počet vojska na území pod svrchovaností SNR byl asi 45 000 osob, z toho asi 15 000 bojovníků, určitý počet nováčků a pracovní služby.

23. *Závěrem o slovenské armádě.*

Musím zde připomenout, že informace, které zde o slovenské armádě podávám, jsem získal, já — nevoják, od vojenských autorit přímo na Slovensku a předkládám je tak, jak jsem si je v autentickém textu s sebou přivezl. Také musím zdůraznit, že vedle nepříznivých zjevů, o nichž zde hovořím, byly na Slovensku velmi dobré skupiny slovenské armády, vedené výbornými důstojníky, které se bily statečně a zaslouží si proto našeho plného uznání. Až do příchodu druhé československé brigády držely právě tyto dobré slovenské jednotky celou situaci a oddaly krizi, která se zdála být neodvratná.

²⁰ V rozpravě k Uhlířově zprávě, ku ktorej došlo v Štátnej rade až 19. 2. 1945, kritizoval najmä Čaplovič túto časť Uhlířovej zprávy za to, že podľa jeho mienky podáva príliš jednostranne čierny obraz vojenskej stránky povstania. Uhlíř sa v odpovedi obhajoval tým, že údaje o pomeroch v slovenskej armáde čerpal výhradne od slovenských a sovietskych vojenských odborníkov. (ANS Praha, Státní rada Londýn, XVI. schůzda v druhom zasadání IV. obdobia.)

Poměry v partyzánském hnutí nám vylíčil náčelník štábu partyzánů, sovětský plukovník Asmolov, když podával československé vládní delegaci obšírný výklad o vojenské situaci na Slovensku. Podal nám nejenom otevřenou kritiku slovenské armády, ale též podrobil přísné kritice i partyzánské oddíly. Výslovně konstatoval, že z jeho partyzánských brigád jsou nejlepší tři: Jegorovova, Veličkova a Sečanského.²¹ Dobře vedená brigáda Trojanova byla zařaděna do druhé československé brigády. I mezi partyzány byly případy nekázně a zvlé, takže tři partyzáni musili být pro vraždy a loupeže veřejně popraveni.

Na Slovensku bylo asi 12 000 partyzánů, rozdělených, tuším do 6 až 7 brigád. Bylo mezi nimi asi 12 % Rusů, 70 % Slováků, 5 % Čechů, 5 % Ukrajinců a zbytek byli příslušníci různých jiných národů, jako na př. Francouzi, Němci aj.

Vzniklou situací a nedostatkem vojenských jednotek, které by plně mohly zajistiti obranu osvobozeného území, bylo třeba zasaditi do obrany jednotlivé partyzánské oddíly, které tak byly odvedeny od své hlavní úlohy, jež jinak partyzánům přísluší.

Součinnost partyzánů s armádou, třebaž obě strany se o ni snažily, nebyla na výši. Týká se to hlavně některých partyzánských oddílů, které tuto spolupráci neprováděly. Partyzánům také chyběly těžké zbraně. Jak jsem se již zmínil, byly mezi partyzány také živly, jež se skutečným partyzánským hnutím neměly mnoho společného a svou činností mu jen škodily. Obyvatelstvo se některých těchto elementů zřejmě bálo. Na morálku obyvatelstva i vojska nepůsobilo také dobře, že značný počet partyzánů prodléval v týlu a nechoval se dost ukázně.

25. Několik vysvětlivek k poměrům ve vojsku a u partyzánů. Slovenská válečná svépomoc.

Je třeba stále míti na mysli, že v situaci, jaká na př. vznikla převratem na Slovensku, se setkáme se zjevny dobrými i nedobrymi. To sebou nese každá převratná doba, kdy tolik spočívá na individuálním i kolektivním smyslu pro odpovědnost, sebekázeň a obětavost. Není to tedy kritika, co zde přednáším, je to prosté konstatování faktu, s jakým bychom se sešli nejenom na Slovensku, ale kdekoliv jinde. Zatím, co jsme se tam setkali s lidmi, kteří si byli plně vědomi nesmírného dosahu odpovědnosti za povstání, viděli jsme i takové, kteří si snad ani nebyli vědomi, oč jde. Necháпали dosah a důsledky povstání na Slovensku. Byli tam vojáci i partyzáni, kteří po týdny neopustily svých pozic, ale také lidi, které ve všední den i v neděli bylo vidět na kursu nebo v kavárně.²² Aby se všecky tyto věci daly do pořádku, zejména pak, aby došlo k pevné vojenské organizaci a k úplné kooperaci mezi armádou a partyzány, bylo třeba času; a toho nebylo. Události měly příliš rychlý spád. Jak v armádě, tak v partyzánském štábu byla však dobrá vůle tyto bolesti řešit a vyřešit. Situaci ztěžovalo i to, že přes veškeré posily dodávané z SSSR, nebylo dostatek zbraní. Bylo zmobilizováno do armády a k partyzánským oddílům celkem asi 60 000 mužů, ale ani pro polovinu z nich nebylo na př. lehkých zbraní.²³

Kovodělné závody v Podbrezové začaly vyrábět minomety, v železničních dílnách ve Zvolenu postavili tři obrněné vlaky: T. G. Masaryk, R. Štefánik a H. Vajanský, a začali vyráběti tanky. Zvláštním chemickým procesem začali na Slovensku upravovat tamní benzín na vysokooktanový, aby byl způsobitý pro

²¹ V zprávě chybně uvedené „Seneckého“.

²² Existenci těchto javov potvrdil v rozhovore v oktobri 1963 aj A. N. Asmolov. Spomínajúc na prvé dojmy po prílete do Banskej Bystrice, hovoril A. N. Asmolov o plných kavariňach, o dôstojníkoch, korzujúcich v bielych rukavičkách s dámmami alebo s detskými kočíkmi.

²³ Tento údaj je prehnaný, čo možno ľahko zistiť porovnaním s počtom neozbrojených vojakov, ktorý uvádza vo svojej zprávě Viest (viď dokument čís. 452).

sovětské stroje. Tím jim odpadla těžká starost, že nebude benzínu. Ze Sovětského svazu bylo dodáno asi 20 stihacích letadel, o dodání Šturmoviků se jednalo. Dělníci v kovoprůmyslu pracovali dobrovolně přes čas, nežádajíce zvýšení mezd, a konali strážní a miliční službu u svých závodů.

26. Poměr obyvatelstva k povstání a k válce.

Na všech stranách bylo vidět úsilí zmoci těžkou situaci, ale také lidi, kteří si plně neuvědomovali, že to není jenom povstání proti bratislavské vládě, nýbrž také válka proti krutému a převahu majícímu německému nepříteli. Analyzoval bych celkovou situaci asi takto: Zdrucující většina obyvatelstva se připojila nadšeně k povstání. Na Slovensku bylo „veliké oduševnenie“, jak nám říkali Slováci. Ale z této většiny jen část si uvědomovala, jaké oběti a jaký boj to vyžaduje. Když jsme 8. října ráno vyšli do ulic Banské Bystrice, vyzdobených slovenskými trikolorami, měli jsme pocit hlubokého míru a nálady, jaká bývala u nás 28. října. Ulice byly plny pěkně oblečených, dobře živěných, usměvavých a bezstarostných lidí. Obchody byly plny zboží všeho druhu. A v téže chvíli byl nepřítel za hřebenem kopce, který se zvedá nad Banskou Bystricí a tlačil se na jediné svobodné letiště.

Od místních politických i vojenských autorit jsme se dovídali o potížích, jež mají s náborem pracovních sil na opevňovací práce, v místních denících jsme četli úřední varování, že budou trestáni ti, kdož budou obtěžovat lékaře žádostmi o vyhotovení lékařských vyšetření, aby se vyhnuli své povinnosti.

Je třeba si umět tento stav vysvětlit bez „roztrpčení“. Slovensko žilo po celých pět let de facto ve velmi dobrých hospodářských poměrech, asi jako neutrální stát, který vydělává na válce. My, kteří jsme projeli zeměmi, jimiž prošla válka, nechtěli jsme očím věřit, co bylo všechno na Slovensku po pěti letech vojny k dostání. Je třeba považovati za veliký politický úspěch a za důkaz politické zralosti slovenského lidu, že přes tento zřejmý blahobyt, který za tisoovského režimu na Slovensku byl, se Slovensko spontánně zvedlo proti bratislavské vládě a šlo do vojny proti Němcům. Tuto skutečnost jest třeba vysoko politicky hodnotit. Na druhé straně je však třeba si umět psychologicky vysvětlit, že lid, který fakticky války a nepřitele na svém území za celých 5 let nepoznal, nedovedl se, když válka náhle přišla, jí podívat do její hrůzné tváře. Snad po prvé si jasněji uvědomili, co válka sebou nese, když jednou za poledne 6 německých letadel bombardovalo Banskou Bystrici. Za celou dobu války jsme neviděli takovou paniku, jaká zavládla tam. Ale už druhého dne, když zazněly sirény, bylo znát uklidnění a disciplínu mezi obyvatelstvem. Bylo to důkazem, že lid se dovede držet statečně a dovede čelit nebezpečí, když ví, jak toto nebezpečí vypadá.

27. Řeč poslance J. Valo ve Slovenské Národní Radě.

Právě tato situace vedla na př. posl. Valo k tomu, že dne 10. října 1944 v plenární schůzi SNR připomínal všem: „Nesmieme nikdy stratit s očú, s akým nepriateľom bojujeme. Musíme preto do krajnosti hájiť každý dom, každú obec, každú rodinu slovenskú. Treba preto napnúť všetky sily, aby sme ode dneška nevydali ani jednu dedinu a brali nepriateľovi tie, ktorých sa zmocnil a kde žije čiastka nášho národa. Tu v Banskej Bystrici treba sa zbaviť každej idyličnosti, ktorá umožňuje našim zaprisahaným nepriateľom smiať sa nám do očú a pomstíť sa, keby to okolnosti dovolili. Musíme byť rozhodní a nemilosrdní k nepriateľovi a zároveň budeme všetko robiť a celú pomoc a lásku dáme tým, ktorí boj vedú, našim bojovníkom na fronte“.²⁴

²⁴ Citát z prejavu J. Valu, ktorý uvádza Uhlíř, je len vo veľmi hrubých vecných obrysoch totožný s príslušnou časťou záznamu, priloženého k zápisnici zo zasadnutia SNR 10. 10. 1944.

V témž smyslu hovořil ministr Němec dne 22. října 1944 s šéfredaktorem časopisu „Pravda“ Šefránkem. Právil: „O doterajšom priebehu povstania by som povedal, že jeho veľký význam by vyžadoval väčšie vypätie síl vojenských aj civilných ba maximálne vypätie. Uvedomíť si, že to nie je len povstanie, ale aj vojna so všetkými jej sprievodnými znakmi. Je to povstanie proti vnútorným zradcom a súčasne vojna proti zahraničnému nepriateľovi po boku spojencov. A každá z týchto dvoch strán vyžaduje svoje riešenie. Každá vojna si žiada predovšetkým pevnú organizáciu a dobrovoľnú disciplínu, o tom som sa presvedčil v SSSR.“

Uvádím tyto doklady proto, abych na nich vykreslil atmosféru, jaká na Slovensku byla a abych tím také nepřímou přispěl k objasnění celého průběhu slovenského povstání až do jeho závěrečných dní.

29. *Poslední kritické dny v Banské Bystrici.*

Ještě za našeho pobytu v Banské Bystrici byly prováděny přípravy pro event. likvidaci obrany banskobystrického údolí a pro případ, že by se povstání musilo přesunout do hor. Těmto přípravám byla věnována značná péče, jak se strany vojenské, tak i civilní. Byly stanoveny operační horské rayony, místa pro evakuaci civilních osob, byly koncentrovány potraviny i obranný válečný materiál. Proto si nedovedu vůbec představit, jak mohlo dojít k zajetí gen. Viesta a Goliana. Věděli jsme, kde v případě ústupu do hor mají být a s kým, a proto je mně záhadné, proč nebyli tam, kde být měli, resp. proč. nebyli s těmi, s nimiž měli do hor odejít. Z toho důvodu nedovedu Státní radě zajetí obou generálů vysvětliti.

Když jsme 23. října 1944 v noci opouštěli Banskou Bystrici, byla situace sice vážná, ale vůbec ne ještě kritická. Němci sice soustředili na středním Slovensku asi 6 divizí, mezi nimi i divizi pancéřovou, zvyšovali tlak na prostor u Zvolena, nastupovali od Lučence, pronikli do Tisovce, doráželi od Ružomberku, ale tehdy ještě nebylo ani potuchy o tom, že by se některý úsek těchto front, nebo dokonce fronta celá, měla zhroutit. Pravděpodobně však gen. Viest znal situaci lépe. My jsme dostali jedinou podrobnou informaci několik dní před svým odletem od náčelníka štábu partyzánů sovětského plk. Asmolova.²⁵

30. *Nadšení pro povstání u slovenského lidu.*

Přes všechny nedostatky, které se nutně musily vyskytnout na Slovensku, je potřeba vidět také ty veliké morální hodnoty, kterými vyplňoval slovenský lid nejkrásnější kapitoly pohnutých dní svých dějin. Je třeba vidět osobní oběti, které byly položeny na oltář velikého vlasteneckého nadšení. Že to nebyly oběti malé, svědčí na př. jen přeplněná sovětská nemocnice ve Lvově, kde jsme s dr. Drtinou po 4 týdny navštěvovali naše raněné vojáky. Bylo jich tam přes 800 a z nich značné procento ze Slovenska. Obětavé úsilí se však projevovalo i v civilních vrstvách. O spontánním zapojení se slovenského dělnictva do povstání a války jsem se částečně již zmínil. O jeho uvědomění jsme se osobně přesvědčili, když československá vládní delegace na př. navštívila železniční dílny ve Zvoleni a kovodělné závody v Podbrezové. Ministr Němec promluvil tam na několika shromážděních dělnictva

²⁵ V důvěrných doplnkách uvedl Uhlíř ešte toto: „Generál Viest neinformoval československou vládní delegaci, ani samotného ministra Němce o vojenské situaci na Slovensku. Pokud vím, dokonce ani jedenkrát. Ministr Němec se pokoušel získati informace od něho, ale marně. Ještě v neděli 22. října a pak znovu v pondělí 23. října 1944, když nám bylo známo, že Slovensko opustíme, žádal min. Němec telefonicky gen. Viesta, aby nám podal výklad o vojenské situaci. Uváděl také, že je to důležité i proto, že Uhlíř a Drtina jedou do Londýna, a proto by měli znát přesně vojenskou situaci, aby mohli informovat p. presidenta a vládu. Gen. Viest se však omluvil přílišným zaneprázdněním a sdělil, že nemá na to čas.“ Uhlíř dále cituje ešte Viestovu zprávu, kterou publikujeme ako dokument čís. 474 z 22. 10. 1944.

a zaměstnanců za neutuchajícího nadšení a vůle všech v boji vydržet a dobojovat jej až do vítězného konce. Musím zde také vydat svědectví o tom, jak právě dělnické masy přijaly československou vládní delegaci z Londýna. Bylo to přijetí tak srdečné a spontánní, bylo v něm tolik lásky a věrnosti, že jsme nevycházeli z hlubokého pohnutí. Ve Františku Němcovi vítali nejenom starého sociálně-demokratického soudruha, jehož znali osobně už z první republiky, ale také reprezentanta československé vlády v Londýně.²⁶

31. *Sympatie k Londýnu na Slovensku.*

Když už se o těchto věcech zmiňuji, musím též připomenouti, že jak v inteligenci, tak v širokých lidových vrstvách a zase především v dělnictvu jsme se setkávali s velikými sympatiemi vůči Londýnu. Hned po svém příchodu na Slovensko jsme viděli a cítili, co tento příchod znamená. „Londýnští jsou tady“ — „vláda z Londýna přišla“ — šlo od člověka k člověku. A právě v prostém lidu to zanechávalo pocit hluboké úlevy, naděje a jistoty. Když naše auto zastavilo na náměstí ve Zvolenu, přicházeli k nám neznámí lidé, tiskli nám ruce, ba i líbali nás, generálu Nižborskému hladili ruce. V továrnách jsme slyšeli od důvěrníků i od jednotlivých dělníků projevy naprosté oddanosti k prezidentu republiky i československé vládě. Bylo to krásné, nesmírně povzbuzující a oboustranně politicky zavazující.

Chci tu zvláště vyzvednouti, jak dobré jméno má Londýn mezi lidem na Slovensku. Věří se nám, spoléhají na nás, uznávají nás, jsou vděční za vše, co se vykonalo za 5 let války za hranicemi pro osvobození domova. Ani jednu výhradu jsme u prostého lidu neslyšeli proti Londýnu. Prosím, abychom si této veliké důvěry lidových mas byli stále vědomi, abychom dobře hospodařili s politickou hřívnou, kterou opatrujeme, neboť by nebylo většího prohršení se na domově, než kdybychom svou vlastní vinou otřásli důvěrou lidu v nás.

V Bystrici, ve Zvolenu i jinde nás zahrnuli dotazy, jak se daří panu prezidentovi, vypyтали se nás na ministra Slávika a Bečku, zvolenští soudruzi vzpomínali na Vibocha i Čaploviče, dávali je všechny pozdravovat stejně jako Radakoviče.

32. *Londýnský rozhlas na Slovensku.*

Lidé nám vyprávěli, jak se denně po celá léta v rodinách na Slovensku poslouchal Londýn, jak byl pořádán i kolektivní poslech našeho vysílání z Londýna, jak každé slovo, které z Londýna zaznělo, bylo předmětem úvah, zkoumání a debat. Když proskočilo, že je mezi námi Pavel Svatý,²⁷ všude ho srdečně vítali. Vzpomínám na takové scény, na př. ze zvolenských dílen, z Bystrice, kde na recepci demokratické strany byl Pavel Svatý donucen na shromáždění promluvit atd. Nejen slovenská inteligence, ale i dělníci nám sdělovali, jak byly na Slovensku oblíbeny projevy Pavla Svatého, prof. dra. Jaroslava Stránského a dra. Vlado Clementise. Uvádím tyto věci proto, že jsou také dokladem smýšlení slovenského lidu. Líčím tyto zkušenosti tak, jak jsem je viděl, nemaje v úmyslu nic vám zamlčovat ani zkreslovat. Reprodukuji jen kus hlasu našeho domova.

A když už jsem u tohoto bodu svého vypravování, dovoluji, abych také zaznamenal hlas českého člověka. Jednou při obědě byl nám představen plk. Budín, který — tuším v červnu — byl ještě v Praze a jenž se značným počtem českých dobrovolníků se prodral horami a lesy na Slovensko, aby se zapojil do povstání. Během hovoru padlo také jméno Pavel Svatý. Plk. Budín nevěděl, že Pavel Svatý sedí vedle něho. Když ministr Němec ukázal na dra. Drtinu a s úsměvem řekl, že Pavel Svatý sedí zde, byl plk. Budín značně vzrušen a pravil: „Pane Pavle Svatý, jsem velmi rád, že se osobně poznávám s mužem, jehož jméno je u nás tak známé,

²⁶ Tu a najmä v oddiele 31 hovoril, pravda, Uhlíř tak, ako si to prial počut Beneš a jeho ľudia,

²⁷ Pavel Svatý — pseudonym Prokopa Drtinu.

33. Slovenský lid chce Československou republiku.

Je možno s dobrým svědomím říci, že mezi lidem jsme se všude setkali s neoblomnou vírou v obnovení republiky Československé. Lid vyjadřuje své politické kredo velmi prostě: „Chceme to, co jsme měli: Československou republiku“. Chce republiku, chce presidenta, chce československou vládu. Chce s Čechy dohromady a nemá žádných pokoutních úmyslů. Čechům se věří. Na Slovensku se ví o utrpení českého lidu a právě hrůza, která leží po více než 5 let nad českými zeměmi, vyrovnala někdejší vzájemné animosity a překlenula mnohé z dřívějších názorových rozdílů. Do popředí vystoupilo veliké drama, které se na dosah ruky slovenského člověka odehrává v českých rodinách. Je to jako očištná lázeň, kterou prošel celý náš domov. Viděli jsme tento krásný slovenský lid na Dukle, když jsme po prvé vstoupili na svatou naši zemi, ukládající do ní československého generála Sázavského. Bylo to 7. října 1944. Tehdy přišli k československému vládnímu delegátu první slovenští občané z Vyšního Komárnika. Muži, ženy, děti. Přinesli chléb, aby jím po staroslovanském způsobu uvítali na rodné půdě zástupce československé zákonitě vlády, ministra Františka Němce. Sůl nepřinesli, neměli ji. Když jsme se u hraničního sloupu setkali, oni z domova, my z exilu, ale obojí po letech těžkých životních zkoušek, tekly slzy hlubokého pohnutí po tváři jim i nám. A ty hovořily víc, než zavazuje přísaha.

Znovu pravím: Slovenský lid je krásný lid. Kéž s ním dovedou vedoucí slovenští, čeští i českoslovenští lidé dobře zacházet.

34. První styk československé vládní delegace s jednotlivými členy Slovenské Národní Rady. Projev ministra Němce v předsednictvu SNR.

Zmínil jsem se již na počátku svého výkladu, že jsme od posl. Šmidkeho získali v Moskvě první zprávy o SNR a první skrovný obraz o její činnosti. Až do příchodu na Slovensko jsme vlastně nevěděli, kdo všechno je členem SNR. S určitostí jsme to věděli jen o posl. Šmidkem. Teprve následujícího dne po našem příchodu do Banské Bystrice se nám začali v kavárně Národního domu představovati jednotliví její členové. Přišel dr. Josko, dr. Lettrich, Kapinaj, Ing. Filo, dr. Houdek a několik jiných. Prostřednictvím posl. Švermy, který před námi přiletěl s posl. Slánským z Kyjeva do Banské Bystrice, aby tam pracovali v partyzánských hnutích, byla aranžována první seznamovací schůzka československé vládní delegace s předsednictvem SNR na neděli 8. října 1944 odpoledne. Tam ministr Němec učinil krátký projev, v němž zejména vyzdvihl, že úkoly vládní delegace jsou na území osvobozeném Rudou armádou ve smyslu smlouvy československo-sovětské a že jsme do Banské Bystrice přišli proto, abychom se veřejně solidarizovali se slovenským povstáním a tak mu dali politickou i morální podporu, aby nikde a u nikoho nebylo pochybnosti o tom, že intence domova a zahraničních pracovníků jsou totožné. Dále prohlásil, že československá vládní delegace odcestovala na Slovensko teprve tehdy, až s ní mohla přijít také vojenská pomoc, aby i tím byla dokumentována plná podpora československé vlády v Londýně slovenské revoluci. A konečně ujistil SNR, že československá vládní delegace nemá v úmyslu vměšovat se do slovenských věcí,²⁸ jak se akcí Slovenské Národní Rady vyvinuly,

²⁸ Napriek všetkým vyhláseniam (aj inštrukciám z Londýna), že vládný delegát sa necíti oprávnený vykonávať na povstaleckom slovenskom území tie funkcie, ktorými bol vládou poverený, Němec sa nevdával myšlienky na uplatňovanie vládnej autority voči Slovenskej národnej rade a nedbal by na Slovensku aj vládnúť. V zmysle stanoviska, ktoré vyjadril 15. septembra v rozhovore so zástupcom redakcie Čs. listov („Můj poměr ke Slovenské Národní radě je dán stanoviskem vlády k národním výborům... Slovenská národní rada je pro nás zemským Národním výborem

neboť její úkoly nastanou teprve tehdy, až vzniknou předpoklady, o nichž mluví smlouva československo-sovětská. Proto československá vládní delegace chce posílit pozici SNR aniž by do akcí SNR zasahovala. Československá vládní delegace plně respektuje odpovědnost, kterou SNR jak s hlediska vojenského, tak politického na sebe vzala a nechce ji nijakým způsobem křížit, naopak, chce ji podle svých sil usnadňovat.²⁹

*35. Projevy členů československé vládní delegace
ve slavnostní plenární schůzi Slovenské národní rady.*

Prohlášení ministra Němce bylo vzato s uspokojením na vědomí a v téže schůzi bylo dohodnuto, že bude svoláno slavnostní plénum SNR na úterý 10. října 1944, kde hlavní programový referát přednese ministr Frant. Němec a jménem všech ostatních členů československé vládní delegace promluví Frant. Hála, Joz. Valo a gen. Viest.

Plenární schůze Slovenské Národní Rady měla slavnostní průběh. Československá vládní delegace byla přijata bouřlivým potleskem a projev ministra Němce byl často přerušován spontánními projevy souhlasu, taktéž i projevy ostatních řečníků československé vládní delegace. Programový projev ministra Němce zanechal hluboký dojem u členů SNR pro otevřenost, upřímnost, jasnost a pevnost, s jakou byl přednesen. Projevům československé vládní delegace věnoval slovenský tisk hodně místa. Řeč ministra Němce přinesl deník „Čas“ dne 12. října 1944 v plném znění a „Pravda“ v podrobném výtahu téhož dne. Rovněž Hálův, Valův a Viestův projev přinesla téhož dne Pravda ve výtahu, Čas přinesl Hálův projev ve výtahu dne 13. října 1944 a vrátil se k němu dlouhým komentářem ještě 20. října.³⁰

slovenským . . .“ — porov. dokument čís. 291 z 15. 9. 1944) vyzníva aj nasledujúce vety z telegramu, ktorý odoslal 14. októbra 1944 do Londýna: „Pozice SNR se mně nezdá být příliš pevná . . . Největší oporu má v plně podpoře Komunistické strany. Proto nutno s tím počítat, ale počítat s tím, že patrně dozná během času značných změn . . . Pro mne se nyní klade otázka, zda mám i dále zachovat neutralitu, či mám-li se pokusit v některých směrech uplatňovati autoritu vládní.“ (Vid dokument čís. 435.)

Tieto Němcove snahy, pravda, narazili na pevné stanovisko SNR, najmä komunistov, a to tak slovenských, ako aj českých. Napr. J. Valo, politický poradca vládneho delegáta za KSČ, odporúčal hneď po prilete do Banskej Bystrice v porade predsedníctva SNR 7. 10. 1944 dať Němcovi vilu, všetok komfort a ochranu, nechať ho reprezentovať, ale izolovať ho a nenechať ho, aby mohol realizovať svoje „londýnske“ predstavy. (Podľa rozhovoru s J. Valom 8. 5. 1963.) Tiež J. Šverma vyvinul veľké úsilie, aby Němec a spol. „nerobili hlúposti“ (porov. edíciu „Cesta ke Květnu“ — pozn. 1 k dok. čís. 82).

²⁹ V dôverných doplnkoch uviedol Uhlíř naviac veľmi zaujímavé údaje týkajúce sa pomeru Viesta k ostatným členom delegácie: „Měli jsme pocit, že od jmenování min. Viesta velicím generálem na Slovensku děje se s ním nějaká změna. Začalo to býti markantnější už v Krosčienku. Byl jsem přítomen prudké kontraversi mezi Viestem a Hálou, kdy Viest se tázal kons. rady Hály: „Řekněte mně, pane rado, co Vy, Češi, chcete vlastně na Slovensku dělat? Vždyť tam nebudete moci dělat nic, můžete tam jít nanejvýš jako hosté.“ Konsis. rada Hála se velmi rozzlobil a odpověděl mu, že nechápe, jak tak může hovořit; my jdeme domů, pro nás je Slovensko domov a doma nejsme žádnými hosty; Slovensko je také republika a na to by on, ministr a generál této republiky, neměl zapomínat; kdyby on, rada Hála, měl jít na Slovensko jen jako host, tak tam nepůjde vůbec, to bude tedy čekat, až bude moci jít na Moravu, kde mu někdo nebude předhazovat, že býti doma znamená být tam jen hostem. — Když jsem o tomto výstupu hovořil s min. Němcem, sdělil mně, že totéž říkal Viest i jemu.

Když jsme dne 7. října 1944 přiletěli ve třech skupinách na Tri Duby, dostala se dvojice: kons. rada Hála a posl. Valo náhodou téže noci na schůzi Rady pro obranu státu, jež se konala na vojenském velitelství v Banské Bystrici. My ostatní, kteří jsme přiletěli později, jsme byli odvezeni přímo do Národního domu. Na této schůzi Rady pro obranu státu se stala tato příhoda: Před ukončením schůze sdělil někdo z přítomných, že právě přiletěl na letiště Tri Duby ministr Němec a že by ho měla Slovenská Národní rada uvítat jako československého vládního delegáta. Na to pravil generál Viest, že to není třeba, a přes celou věc se tedy přešlo. Je ovšem pravda, že po skončení schůze přišel generál Viest a generál Golian v doprovodu poslanců Švermy a Slánského navštívit do hotelu ministra Němce.”

³⁰ V dôverných doplnkoch viaže sa na toto miesto ešte nasledujúca pasáž: „Po této slavnostní schůzi Slovenské Národní Rady byla spontánně celým plénum zaspívána československá státní

36. *Sbližování zahraničního a domácího odboje.
Československá vládní delegace ve slovenském tisku.*

Byla-li snad před touto schůzí nějaká zdrženlivost mezi domácími pracovníky politickými a námi, nebo, abych se lépe vyjádřil, jestli se snad před touto schůzí obě strany přibližovaly k sobě s jakousi opatrnou pozorností, pak tato schůze se stala důležitým mezníkem v poměru SNR s československou vládní delegací. Vzájemný vztah se začal vyznačovat spontánností, projevy upřímné důvěry a vzájemného respektu. Na tuto novou situaci reagoval velmi živě slovenský tisk. Tak na př. Národné noviny přinesly 12. října 1944 úvodník pod titulem „Prišli nám“, kde mezi jiným píše toto: „Vrátili sa bratia, vrátili sa svoji k svojim. Ti, ktorí ustarostení o osud národa a štátu, o budúcnosť nášho ľudu odišli pred piatimi-šiestimi rokmi do zahraničia, aby tam pracovali za našu slobodu, za obnovenie Československa, tí sa nám dnes vracajú. Vieme, že prichodia po veľkej práci, že ich úloha, najmä spočiatku, bola ťažká, ale zdarila sa. Toho najjasnejším dôkazom je ich návrat. Je to návrat víťazný, návrat triumfálny a rovnako radostný pre nich ako aj pre nás.“

Čas věnoval dne 15. října 1944 na počest československé vládní delegace básně, uveřejněnou na titulní straně:

Československej delegácii.

Prišli ste zďaleka a predsa zblízka,
od svojich k svojim sa nesie Váš krok,
domova drahého chalúpka nízka
prežíva otroctva posledný rok.

Čakali sme na Vás, svorní v práci, v boji,
za slobodu, rovnosť, voľný ducha vzlet,
na vlastnom si Slovák pevnou nohou stojí
a bije Germána, čo chcel dobyť svet.

Vitajte nám, bratia, rodáci, my s Vami
utvoríme pevný Republiky šik,
povstanie, zažaté Vašimi ťaklami
udržíme, vlast nám nezborí viac nik.

Čas přinesl 19. října 1944 článek pod titulem „Dojmy z rozhovoru s ministrom Němcem“.³¹

hymna Kde domov můj a Nad Tatrou sa blýska. Bylo nám sděleno, že to bylo po prvé, co se na půdě SNR zpívala čs. státní hymna. —

Na této schůzi došlo k nepříjemné události. Ministr Němec řekl před zahájením svého referátu v podstatě to, co již 8. 10. řekl v předsednictvu SNR, že totiž se nechce míchat do prací Slovenské Národní Rady, aby se spíš na něho dívali jako na hosta. Když pak ke konci mluvil generál Viest, začal svůj proslov takto: »Nepřišel jsem k Vám jako host, přišel jsem pracovat.« Byl za to odměněn bouřlivým potleskem. Cítilo se, že si gen. Viest vyřizuje nějaký účet s min. Němcem, neboť zřejmě tím, jak svůj projev zahájil, útočil na Němce. — Marně jsme uvažovali, kde vězí příčina těchto věcí. Za nejpravděpodobnější vysvětlení jsme považovali to, že gen. Viest se cítí dotčen tím, že jako velící generál už není ministrem a že pravděpodobně podezřívá min. Němce, že má na tom vinu. Naproti tomu jsme však věděli, že min. Němec hovořil s gen. Viestem už v Moskvě o této věci a oba shodně usoudili, že funkce velícího generála a ministra se nedají sloučit.

Až do našeho odjezdu z Banské Bystrice nezlepšil se tento poměr mezi min. Němcem a gen. Viestem. V tom asi také vězela příčina, proč gen. Viest nás neinformoval o vojenské situaci.“ K vůli přesnosti uvádzame, že Uhlřfom citovaný výrok znie v zázname Viestovho prejavu takto: „Nevraciam sa sem ako host, ale hlásim sa k práci.“ (ASNR Bratislava, SNR, 1944, príloha k zápisnici z 12. zasadnutia SNR 10. 10. 1944.)

³¹ Je prirodzené, že predstavitelia vedúcej skupiny slovenskej odbojovej buržoázie, cítiaci

Pravda přinesla pak 15. října 1944 obsáhlý interview s radou Frant. Hálou o místě katolíků v boji proti fašismu a týdeník Nové slovo přetiskl 8. října 1944 z moskevských Československých listů Háluv článek „Katolík a Sovětský svaz“.

Pravda uveřejnila 22. října 1944 interview s ministrem Němcem pod titulem „Vojna vyžaduje organizáciu a disciplínu“.

Kromě toho slovenské listy uveřejňovaly příspěvky členů československé vládní delegace. Nové slovo z 8. října 1944 uveřejnilo Laušmanovo pojednání o mezinárodně-socialistickém hnutí a dne 22. října 1944 otázky anglického socialismu. Pravda přinesla 14. října 1944 Laušmanův článek „Ludová demokracia nastupuje“ a dne 20. října 1944 Turjanicův článek „Koniec poroby“.

37. Prohlubování vzájemných styků. Upřímnost a otevřenost na obou stranách.

Toto vše mělo pronikavý vliv na vytváření se poměru mezi československou vládní delegací a slovenskou veřejností. Londýnští lidé se tak sbližovali s prostředím domova, zapojovali se do jeho života a současně, předkládající mu své názory a pohledy na život podle politického zaměření jednotlivců, měli vliv i na směr politického myšlení slovenské veřejnosti.

Československá vládní delegace byla také pozvána k návštěvě sekretariátu komunistické strany a redakce deníku „Pravda“, a strana demokratická uspořádala pro vládní delegaci velikou recepci v Národním domě.

Uvádím tyto věci na důkaz, že exponenti československé vlády v Londýně našli dobrý kontakt jak s vedením slovenského povstání, tak s širokými lidovými vrstvami. Tento kontakt se utužoval ze dne na den, výměnou názorů jsme se sbližovali, problémy se vyjasňovaly, takže vše nasvědčovalo tomu, že zahraničí a domov dovedou splynouti v krátkém čase v jedno řečiště, že budeme vedeni jednou myšlenkou a půjdeme za jedním cílem.

Ujištění, které dal ministr Němec Slovenské Národní radě, že československá vládní delegace se nebude vměšovati do jejích záležitostí, bylo striktně dodržováno. Bylo tak proto, poněvadž jsme si byli vědomi nesnázi, s kterými SNR zápasí a jež sama si musí vyřešiti, že my můžeme snad přispěti radou a pozitivním postojem k boji, který Slovensko vede. Proto naše hovory s lidmi a všechna naše politická jednání se nesla v tomto duchu.

Ani my jsme nebyli spokojeni se vším, co jsme viděli, ale nebyli spokojeni se vším ani samotní Slováci. Sami nám poukazovali upřímně na své nedostatky, a my je zase stejně upřímně upozorňovali na to, co by měli dělat jinak. Ministr Němec vedl hlavně rozhovory s politickými představiteli slovenskými o tom, jak si představují řešení základních problémů státně a národně politických, společně jednali o vyřešení kompetenčního poměru mezi SNR a československým vládním delegátem, o otázkách měnových, o věcech týkajících se vedení války, atd. Všecka jednání se vedla v přátelském duchu a oněch 16 dnů, které jsme ztrávili v Banské Bystrici, bylo znáti na každém kroku. Svědčí o tom nejlépe to, že před odchodem ze Slovenska děkovali představitelé SNR československému vládnímu delegátu za vše, čím on a delegace přispěli společně věci.

---

v období povstania slabosť svojej politickej pozície, hľadali oporu v tesnejšom spojení s londýnskou buržoáznou emigráciou. Tým sa vysvetľuje aj ich vrelejší vzťah k Němcovi a spol.

Uhlířove nadnesené výroky o politickom vplyve a význame pôsobenia vládnej delegácie na Slovensku treba brať s veľkou rezervou. V rozhovore v máji 1963 označil J. Valo Uhlířovo hodnotenie za dodatočné „agitačné“ výmysly a povedal, že o politickom vplyve delegácie za povstania nemôže byť ani reči. Cenné sú i ďalšie údaje, ktorými J. Valo charakterizoval Uhlířa (najpravejší zo všetkých pravičiarov; politikár najhrubšieho zrna; zháňal národných socialistov, presadzoval ich do SNR a žiadal pritom o sprostredkovanie Valu a Němca) a poslanie Drtinu (priamy vyslanec prezidentskej kancelárie, ktorý mal o. i. informovať Beneša v prípade, že by si Němec robil svoju vlastnú politiku).

- a) přecenění slovenské armády,
- b) důsledky vzniku dvou politických stran,
- c) sjednocovací sjezd strany komunistické a sociálně-demokratické,
- d) politická slabina revoluce

Jak jsem se již zmínil, SNR sama zápasila s celou řadou problémů, které jednak vyrostly bez jejího přičinění pod tlakem poměrů, jednak, které si sama vyvolala různými opatřeními, jež uvedla v život. Do první kategorie problémů je třeba zahrnouti především to, co s sebou nesla válka. Tak především SNR přehodnotila, podle mého soudu, materiální i morální sílu slovenské armády. Počítala s daleko větším efektem vojenským, než jaký se na konec dostavil. Ukázalo se také, že Čatlošův vliv ve slovenské armádě, a zejména mezi důstojníky byl značný. Bylo to vidět na př. na důsledcích Čatlošova projevu, předneseného v poslední chvíli v bratislavském rozhlase. Tento projev způsobil, že některé slovenské posádky se k povstání nepřidaly. Z toho je třeba usuzovat na to, že přípravy pro nejrozsáhlejší vojenskou vzpuru nebyly dostatečné. Velmi těžké důsledky pro vedení války měla ztráta dvou slovenských divízi v Karpatech. Právě tato okolnost porušila přes noc rovnováhu sil v neprospěch povstání. S tím vším souvisela otázka náležitého materiálního vybavení vojska, jeho bojové hodnoty atd.

Do druhé kategorie nesnází patří především těžkosti politické. Domnívám se, že by bylo bývalo k prospěchu celého revolučního nástupu na Slovensku, kdyby se byly všechny síly soustředily především na vedení války, a otázky stranicko-politické se odložily na dobu pozdější.³² Energie, které si vyžádá i nejmírnější stranicko-politická aktivita, byla by se mohla věnovat na primérní a nejvážnější úkol, jímž byla válka proti Němcům. Je-li národ ve válce a k tomu ještě proti nepříteli, který má mnohonásobnou převahu, pak musí do ní nastoupit spontánně naprosto sjednocen; vše se musí podříditi tomuto nejvyššímu cíli, tedy i život politický, ba ten především.

Považuji za chybu, že sotva začala válka, začalo se s tvořením politických stran. Vznikly sice jen dvě, ale snad to byla ještě větší chyba, než kdyby byly vznikly tři.³³ Podle mého soudu však v té době neměla vzniknout žádná. Mělo to být po-

³² Tu, pravda, vyjadroval Uhlíř vniturnou nespokojnosť a znepokojenie buržoázneho politika nad tým, že politický vývin na oslobodenom slovenskom území se vyvíjal veľmi rýchle cestou rozvoja národnodemokratickej revolúcie.

³³ Na systéme dvoch strán vadilo Uhlířovi najmä to, že sa obával, že s jeho pomocou získajú trvalú prevahu a väčšinu komunisti. Touto vecou sa širšie zaoberal v dôvernej prílohe F („Staré a nové politické strany“). Uhlíř tu rozvídel svoju argumentáciu takto: „Druhá strana na Slovensku, strana demokratická, třeba za určitých okolností by mohla míti — při systému dvou politických stran — většinu na Slovensku, nikdy této většiny nedosáhne. Při dnešním politickém systému na Slovensku ovládnou Slovensko beze sporu komunisté. Rozdíl, které oslabují demokraty a posilují komunisty, jsou mezi nimi především tyto: 1. Komunisté mají jasný program státně i národně politický, i program hospodářský. Strana demokratická jej nemá, resp. jej hledá. To, co předložila jako rámcový program veřejnosti ve dvou číslech deníku Čas, zní sice mnohemu slovenskému uchu libivě, ale není k tomu dostatek důvěry a to proto, poněvadž veřejnost ví, jak a kdo tento program rýsoval. 2. Zatím co komunisté jsou ideově jednotní, neboť opírají se především o své politické straníky, kterými obsazují nejodpovědnější politická místa, zatím co nové uchazeče z jiných politických stran mají především pod bedlivým dohledem, jest demokratická strana pestrá politickou mozaikou. Přesto, že se ve veřejnosti na ni hledí jako na pokus pravého křídla agrární strany rozdělití se s komunisty o moc na Slovensku, jsou v ní zastoupeny také i jiné elementy politické, na př. levé křídlo býv. agrární strany, lidé s vyzněným socialistickými názory, Čechoslováci i neodvislí Slováci, narodniari a protestantští klerikálové, kteří svůj politický program ztotožňují s programem slovenského protestantizmu. 3. Zatím co komunisté dávají pozor, aby si své politické konto nezatižili lidmi, kteří se veřejně zkompromitovali spoluprací s bratislavským režimem, jest demokratická strana lidmi tohoto druhu zatížena. To se o ní všeobecně ví ve veřejnosti a i ona sama jest si této slabiny vědoma. Už tímto faktem je slabá a ztrácí na politickém významu. Může politicky žít potud, pokud se o této věci politicky nemluví, ale rozloží se, jakmile by vstoupila do zápasu o politickou moc na Slovensku. 4. Zatím

vstání všeho slovenského lidu, sjednoceného lidu, nerozděleného lidu, všech věrných demokratů a uvědomělých občanů Republiky československé, bez ohledu na difference politické, náboženské, či stavovské nebo třídní.

Tím, že do vínu povstání byly položeny dvě politické strany, trpělo vedení války, trpěla administrativa i obecná morálka. Když se na př. jednalo o povznesení bojové morálky ve vojsku a šlo o zřízení instituce výchovných důstojníků, mělo se to dělat podle politického klíče dvou stran. V čele poverenictev, které administrovaly život na svobodném území, byl zaveden systém dvou předsedů, akta podepisovali dva lidé v zastoupení dvou politických stran, v čele SNR byli dva předsedové atd. Nevede-li taková věc k ničemu závažnějšímu než pouze ke zdržování a zpomalování práce a přenášení odpovědnosti s jednoho na druhého, pak ani taková věc nemůže být ve válce k prospěchu.

Než tento systém měl důsledky i jiné. Na Slovensku se chápalo souručenství tamnějších dvou politických stran jako agrárně-komunistická koalice. Tím, že si vedoucí lidé povstání příliš zjednodušili vnitropolitický život do systému dvou politických stran, jež nepřipustí jiného politického partnera, tímto zdánlivým zjednodušením si vlastně politické poměry zkomplikovali.³⁴ Musí totiž vést k politic-

co v čele komunistické strany jsou většinou mladí lidé, plní elánu, schopni politicky riskovat, plní odvahy k politickým zápasům, jsou ve vedení demokratické strany v nejlepším případě lidé středních let, ale namnoze lidé starší a staří. Co tato věc znamená, je vidět na tom, s jakou rychlostí rostly místní a okresní politické organizace komunistické strany, jak rychle komunistická strana sjednocovala odbory, zatím co v téže době jsem neslyšel, že by byla bývala založena jedna jediná organizace strany demokratické. Zatím co komunistická strana upevňovala své organizační pozice v lidových vrstvách, co její řečníci a organizátoři jezdili po vesnicích, hovořili k dělníkům i sedlákům, organizovali inteligenci, demokratická strana vyvíjela většinou svou činnost v klubu, ustaveném při Slovenské Národní Radě. 5. Zatím co komunistická strana staví především na ideji, kterou chce uvést prakticky v život po dosažení moci, demokratická strana se opírá o mocenské zájmy několika rodin. Veřejně se kritizovalo »rodinkárstvo« demokratické strany a usazování příbuzenstev do politických a úřednických pozic. Tento fakt jí odcizoval slovenskou veřejnost také... Když jsem hovořil s Dr. Lettrichem a Dr. Josko o systému dvou politických stran, a když se mne tázali, co na to říkám, pravil jsem jim: »Když jsem jel k vám, tak jsem se domníval, že tu najdu jen jednu politickou stranu. Považuji to za milé překvapení, že jsem našel aspoň dvě. Ale jako demokrat budu klidnější, když bude ještě třetí.« — Oba dva ihned protestovali proti rozšíření počtu politických stran. Proto jsem jim položil tuto otázku: »Při systému dvou stran musí ve volbách jedna být silnější a jedna slabší. Přece nevěříte, že obě strany dostanou na vlas stejný počet hlasů a mandátů, jak jste si to zařídili v SNR. Kdyby tento rozdíl v síle obou stran byl toliko 51:49, už strana s 51 % se při výkonu moci obejde bez strany slabší a nikdo ji nebude moci obviňovat, že znásilnila demokracii, když slabší stranu bude politicky ignorovat, nebo když ji dokonce rozpustí. Proveďte to čistě demokratickým způsobem, neboť má většinu. Tak mně řekněte, která z vašich dvou stran má tuto naději dosáhnouti ve volbách většinu přinejmenším 51 %?« — Na to mně oba odpověděli, že jsou přesvědčeni, že to bude strana demokratická. Když jsem se jich tázal, jaké vážné důvody je vedou k tomuto názoru, odpověděli mně, že Slovensko komunistické není a že se komunismu bojí. Zejména pak tento strach vzrostl v důsledku chování se partyzánů vůči civilnímu obyvatelstvu. Kdyby prý partyzánská činnost trvala ještě měsíc, tak prý Slovensko se ve zdrcující většině vysloví proti komunistům. To byl jediný důvod, který mně sdělili a o nějž opírali svůj politický početní optimismus. Namítl jsem, že jejich kalkulace má přinejmenším dvě veliké slabiny: 1. že svůj úspěch zakládají především na chybách politického odpůrce a ne na politických přednostech vlastních, 2. že problém »politického strachu« je věc dvojsečná a v tomto případě by rozhodně podle mého soudu mluvila ve prospěch komunistů a ne demokratů, neboť má-li volič strach, pak právě ze strachu volí toho, koho se bojí, a ne toho, z koho strach nemá. Volič se rozhoduje svobodně tehdy, nemá-li strachu. Viděli jsme za prvé republiky, co dělal politický strach na př. v závodech, kde vedení podniku bylo v rukou žlutých nebo zelených organizací. Zaměstnanci, i když s těmito stranami nesouhlasili, volili je právě proto, že se báli politického pronásledování a pod. Přátelsky jsem je ujistil, že to se vši určitostí prohraji; neboť to, co jsem za těch několik dní už viděl, mne o tom dokonale přesvědčilo. Víc jsem s nimi o těchto věcech nehovořil, poněvadž jsem viděl, že by to bylo mařením času, kterého bylo nutno účelněji využít."

³⁴ Uhlíř si však uvědomoval, že na Slovensku v tom čase neboli podmienky pre obnovu žiadnej z bývalých predmníchovských tzv. občianskych strán. Argumentácii v tomto smere venoval obsiahly oddiel v citovanej už dôvernej prílohe F, nazvaný „Staré a nové politické strany“. Uhlíř píše: „Mám tu na mysli bývalé československé politické strany, a to zejména: stranu agrárni, živnostenskou, lidovou, ľudovou, národné socialistickou a sociálné demokratickou. Šlo mně o zjištění, v jakém organizačním a ideovém stavu jsou bývalé politické strany a co se s nimi dá ještě dělat. Napsal jsem už vpředu, že tyto strany jsou na padrť rozbité organizačně i ideově. A to všechny.

900 kým důsledkům, když lidem, kteří politicky neinklinují ani k jedné ani k druhé straně, dá se jediná možnost: buď k té, nebo k oné straně, nebo nikam. To má za následek, že mnoho lidí opravdu nejde nikam, chová se politicky pasivně nebo kritizuje; i z těch, kteří do některé z obou politických stran vstoupili a to ať už z důvodů jakýchkoliv, bylo mnoho nespokojenců s politickou reglementací tohoto druhu.

Podobnou situaci jsme viděli právě na Slovensku. Nepovažuji také za šťastný politický čin sjednocovací sjezd komunistické a sociálně-demokratické strany, který vlastně vyzněl v likvidaci sociální demokracie na Slovensku. Domnívám se totiž, že tento sjezd obě strany nesjednotil a je třeba říci si poctivě pravdu zejména ve chvílích, kdy stojíme na prahu historických událostí. To, že někteří sociální demokraté, nebo některé jejich organizace vstoupily na Slovensku do komunistické strany ať už z těch či oněch důvodů, nevyváží onen politický neúspěch, který sjednocovací sjezd, jak byl aranžován, musil nutně v zápětí mít: vyvolání určité nedůvěry mezi těmi socialisty, kteří si budování jednotné socialistické strany před-

Nelze vůbec hovořit o organizační síti ani tehdy, jestli si některá z nich tu a tam uchovála jakési t. zv. vedení v místě, skládající se z několika bývalých stoupenců. To všechno nic neznamená. Fakt je, že všechny tyto bývalé strany jsou rozprášeny. Nemají tisku, sekretariátů, ani peněz. Nikdo k nim nemluvil a je neinformoval. Pouta, která v politické straně drží stoupence pohromadě, onen neustálý politický dozor nad straníkem, ochrana straníka, poskytování pomoci straníkoví, atd. — to všechno je pryč. Některé politické strany, na př. soc. dem., nár. soc. a agrárníci si udržovali jakési politické reprezentace, ale to bylo vždy jen několik osob, ale neproniklo to do hloubky. . . Tázał jsem se býv. agrárníků, soc. demokratů a národních socialistů na Slovensku, jak se dívají na myšlenku, že by se bývalé politické strany měly sejít na sjezdech a tam rozhodnouti o tom, kam v novém politickém uspořádání chtějí patřit. Ode všech jsem slyšel tutěž odpověď: „Vyloučeno. Kdyby došlo k takovému sjezdu naší strany, tak se tam pozabíjíme, ale žádné takové rozhodnutí, jak si myslíte, neučiníme. Není to prostě možno, protože neexistuje bývalá stranická disciplína, ani bývalá stranická ideologie. To by nebyl sjezd, to by byla vřava k nepopsání.“ — Jsem téhož názoru. Dovedeme si na příklad představit, jak by to vypadalo na sjezdu sociální demokracie nebo strany agrární? Je docela možné, že by na př. soc. dem. sjezd se většinou usnesl — kdyby bylo možno nějaké usnesení učinit — na likvidaci strany a na vstoupení do strany komunistické, tak, jak se to stalo na Slovensku. Může dnes vůbec někdo jen tušit, jaké procento ze strany soc. dem. inklinuje ke komunistům a jaké ne? A jak by vypadal sjezd agrární strany? Po všem tom, co tato strana dělala v prvé republice i potom? A kdo by se měl takových sjezdů zúčastniti? Poctiví lidé z bývalých stran jsou mrtvi, organizace rozváty — jak by se zařizovala otázka obeslání takového sjezdu? Kdo by byl delegáti na sjezd? Dřív nežli by se takový sjezd mohl vůbec svolat, bylo by třeba znovu vybudovat celý hierarchický aparát bývalých politických stran, místními organizacemi počínaje a ústředním vedením konče. Kdyby se to dělalo jinak, tak to bude oktrojovaný sjezd, naprosto nezávazný pro straníky a každý straník bude mít právo proti jeho usnesení protestovat a nebo svolat si sjezd svůj a učiniti tam usnesení právě opačné. Pokud znám náladu doma, není ani pomyšlení, aby se někdo pokusil obnoviti bývalý stranicko-politický aparát. Narazil by na spontánní odpor veřejnosti a především vlastních straníků. Touto cestou se nové politické poměry dělat nedají.“

V důvernej přílohe A, kde Uhlíř zhromaždil údaje o podzemnom hnutí na Slovensku, ako mu ich vylíčili najmä ľudia zo skupiny Flora—Kapinaj, o. i. čítame toto: „Všetchny skupiny odbojníků vidouce nebezpečí hrozící mezinárodnímu postavení ČSR, jsouce věrni svému programu, jednohlasně a svorně se dohodli na tom, že vytvoří třetí stranu s programem československé státní jednoty. Zakladatelé této strany se připojí na analogické hnutí politické v českých zemích a po osvobození celého území ČSR se sjednotí v celostátní stranu.“

Táto Uhlířom koncipovaná důverná příloha je pozoruhodná aj tým, že tu nachádzame tie obvinenia voči ľuďom z vedúcej povstaleckej garnitúry KSS, ktoré sa v rokoch kultu osobnosti objavili v tzv. kritike buržoázneho nacionalizmu a v procesoch. Čerpajúc z rozhovorov s uvedenými odbojovými „veličinami“, Uhlíř tu napísal: „Vůdcové komunistického hnutí, dr. Husák, Dr. Půll, Laco Novomeský, po celou dobu trvání Tisova státu udržovali velmi přátelské styky s Machem, Karvašem a Zaškem. Přijímali od nich výnosná postavení a nechali za sebe intervenovat Macha, když pro neškodné komunistické letáky byli zajištěni.“

Komunistická garnitura v Národní slovenské radě je odchována v duchu luďáckém a nazývají ji rudými luďáky. Jako taková neuznává kontinuitu ČSR, její vládu a jmenovitě nejvyššího ústavního představitele pana presidenta Dr. Beneše.

Po společné akci partyzánů a vojska ve dnech 25.—29. srpna 1944 prohlásila se výše uvedená národní rada za jedinou reprezentantku slovenského národa a známou deklarací v rozhlase bansko-bystrickém to oznámila slovenskému lidu.

Znežila tedy tato skupina ozbrojeného povstání lidu k politickému puči, zachovávajíc při tom kontinuitu 14. marca 1939.“

stavovali naprosto jinak;³⁵ a netřeba si také zakrývat, že chyby, které se staly, dovedla a dovede využívat ať už otevřená nebo skrytá reakce.

901

Musím se také zmínit o jiné závažné věci. Vede-li se revoluce proti zlu, je třeba, aby zlo neproniklo do revoluce. To je alfa a omega úspěchu každé revoluce. V politicky vyspělém národě musí vyvolávat neklid, nelibost i pocity nedůvěry, jsou-li mezi revolucionáři lidé, kteří ještě nedávno byli v táboře kontrarevolučním.³⁶ Na takové věci je každá revoluce citlivá.

Tím nechci tyto zjevy nikterak přeceňovat, ale bylo by také chybou je podceňovat. Mají svůj význam, i když ne takový, aby mohly mít rozhodující vliv na celkový průběh událostí a aby mohly ohrozit čistou koncepci revoluce. Tak daleko jejich význam nešel. Upozorňuji-li na ty věci dnes, pak proto, poněvadž slovenským povstáním neskončilo revoluční údobí na našem státním území. Je třeba učit se z dobrých i nedobrych počátků a příkladů, které jsme právě prožili.

39. *Uvědomělá vůle odsunout řešení sporných věcí na pozdější dobu.*

Ačkoliv zde poukazují na chyby, jež se staly, musím také říci, že za té politické situace, jaká na Slovensku vznikla a která by možná za jiných okolností vedla k vnitropolitickým poruchám, projevovala se přes všechny kritiky současného stavu vzácná a uznání hodná solidarita a zdrženlivost na všech stranách. Ať už se lidem líbilo nebo nelíbilo to nebo ono, podřizovali se revolučnímu zřízení a nekomplikovali poměry žádnými jinými politickými akcemi. To je jen důkazem, že lidé politicky myslící dovedli rozeznávat správné proporce událostí i času. Nezaměřovali veliké cíle revolučního vzepětí za otázky menšího rázu a dobře rozeznávali, co má trvání věčné a co dočasné. Proto jsme byli svědky i tak krásných zjevů, že lidé, kteří vůbec komunisty nebyli, šli s komunisty ruku v ruce, anebo že členy demokratické strany se stali lidé, kteří by jinak do ní nebyli vstoupili. A kromě toho, že demokraté podporovali komunisty a komunisté demokraty. Všeobecně se ovšem cítilo, že tuto disciplínu si ukládají lidé a strany proto, že nade všemi visí jeden a týž Damoklův meč.

To, nač tíha doby položila pokličku, ale co se vařilo pod ní, proniklo jen několikrát v mírné formě tiskem na veřejnost. Tak na př. Národné noviny³⁷ ze 17. září píší, že se jim zdá být předčasné vytvářet politické strany v této době, kdy je třeba všechny síly soustředít na válku. Deník Pravda na to odpověděl 20. září 1944 a Národné noviny reagovaly na tuto odpověď 23. září 1944. Značně rozhodný úvodník na adresu komunistické strany napsal deník Čas dne 8. října 1944, v němž se ohražuje proti tomu, aby demokratická strana byla označována za pravičáckou a reakcionářskou.³⁸ To byl počátek procesu, který musil být předvídan a jehož průběh tlumily jen starosti válečné.

³⁵ Uhlíř mal na mysli, samozrejme, pravičiarov typu Kapinaja, Bahurinského a ďalších. K tomuto miestu zprávy sa viaže obsiahly dôverný doplnok, kde Uhlíř cituje obsiahle pasáže z Drtinovej zprávy, ktorú publikujeme ako dokument čís. 409 z 11. 10. 1944. Veľmi ostrú kritiku zjednotenia KSS so sociálnou demokraciou obsahuje aj dôverná príloha B (Pavlovičova zpráva, vid pozn. 1).

Uhlířova kritika zjednotenia, ktorá pramenila predovšetkým v tom, že zlúčenie sa uskutočnilo iným spôsobom, ako si Beneš a spol. predstavovali pohltienie komunistickej strany v rámci jednotnej ľavicovej strany, bola ostro odmietnutá v rozprave, ktorá sa konala v pléne Štátnej rady 19. 2. 1945 (sociálny demokrat Čaplovič a komunistka Hodinová).

³⁶ Uhlíř — rovnako ako Beneš — mal odmietavé stanovisko aj voči takým ľuďom, s ktorými bolo možné, ba nutné v príprave povstania a v jeho priebehu spolupracovať (napr. Zafka, Karvaša a ďalších).

³⁷ Po prenesení redakcie Národných novín z Martina do Zvolena (od 15. 9. 1944) inklinovali Národné noviny výrazne k vznikajúcej Demokratickej strane.

³⁸ Úvodník je publikovaný v plnom znení v edícii „Cesta ke Květnu“, dok. čís. 77.

40. *Stanovisko československé vládní delegace k vnitropolitickým problémům na Slovensku.*

Do těchto vnitropolitických, resp. stranicko-politických problémů jsme se nevměšovali, poněvadž vyrostly bez našeho přičinění a musí být také bez vnějšího zásahu dořešeny. Věděli jsme však o nich, poněvadž lidé všech politických směrů se nám s nimi svěřovali. A zas, a zvláště v těchto delikátních otázkách, zachovávala delegace rozvahu a náležitou míru. Vyslovovala se kriticky k věcem, poněvadž by bylo bývalo nepoctivé, zbabělé a slabošské jednat jinak, ale radila a varovala, aby tyto otázky nezaměštnávaly revoluci víc než boj za svobodu a válka proti Němcům. Zastávali jsme stanovisko, že teď je válka a je proto třeba válčit, a ne vést mezi sebou spory, kdo je víc na pravo nebo na levo; že tyto věci si na Slovensku vyřídí až na to bude čas. Této poctivé řeči lidé rozuměli.

41. *Rychlý proces politické konsolidace na Slovensku.*

V souvislosti s těmito vnitropolitickými problémy se diskutovalo o celkové koncepci státně-politické a národnostní. Když jsme přišli na Slovensko, setkávali jsme se s různými názory a stanovisky, které se od sebe často značně lišily. Nepřekvapovalo nás to, ani neiritovalo. Byli jsme si vědomi, že jsme v první fázi revolučního výbuchu a že intenzita probuzených a uvolněných sil nemůže být ještě změněna, ani náležitě zvládnuta. Vše vyžadovalo trpělivosti, taktu a času. Bylo třeba rozhovorů, diskusí a vysvětlování. Nemohu si naříkat, že by nebylo dost dobré vůle hledat společné řešení. Musím také konstatovat, že situace, jak jsme ji shledali na Slovensku při svém příchodu do Banské Bystrice dne 7. října 1944, se značně lišila od situace, jaká tam byla kolem 20. října 1944 před naším odletem, zejména pokud se týká názorů na řešení budoucích problémů státně a národně politických. Delegace Slovenské národní rady, která opouštěla Slovensko 7. října 1944 dopoledne, nemohla pochopitelně znát tuto situaci z 23. října 1944. Byli jsme si toho vědomi a věřili jsme, že se v Londýně s touto eventualitou bude také počítat.³⁹

42. *Slovenské sebevědomí. O státoprávním postavení Slovenska.*

Především je třeba vycházet z faktu, že slovenské sebevědomí značně vzrostlo. S tím jsme počítali už před opuštěním Anglie, neboť všechny zprávy ze Slovenska tomu nasvědčovaly. Byli jsme tomu rádi, neboť to mohlo jen posílit slovenskou akční sílu odporu proti bratislavskému režimu a usnadnit nám všechna jednání. Vzrůst slovenského sebevědomí pramenil z několika důvodů. Nejvýznamnějšími faktory byly podle mého soudu asi tyto: Slovensko má dnes dostatek mladé inteligence, která politicky myslí a se exponuje; lidé, kteří žijí v poměrném blahobytu, stojí pevněji na svých nohou nežli ti, které tlačí nedostatek; to, že se Slováci sami spravovali od r. 1939, vykonalo svůj vliv také; a konečně, slovenské sebevědomí bylo posíleno tím, že se Slovensko chopilo zbraně a povstalo k revoluci.

Při řešení politické věci na Slovensku nešlo a nejde ani tak o to, jakého stupně dosáhlo toto slovenské sebevědomí, zda je u někoho větší a u někoho menší, nýbrž o to, k jakým dedukcím toto sebevědomí vede jednotlivce i skupiny. To je důležité především, neboť to bylo příčinou, proč Slováci sami mezi sebou diskutovali o otázkách státně a národně politických a často se rozcházeli v názorech. Je přirozené, že člověk, jehož sebevědomí nacionální se opírá především o to, že Slovensko se po pět let spravovalo samo, činil z toho jiné závěry státně a národně-politické nežli na příklad ten, který kladl důraz na revoluční akt, namířený proti bratislavské vládě. V této soutěži názorů a stanovisek bylo znát také vlivy velkého světového procesu, který tato válka s sebou nese, a jež způsobovaly, že mnozí, ať už z nezna-

³⁹ Uhlíř sa tu pokúšal bagatelizovať stanoviská, najmä v otázke štátoprávneho riešenia slovenskej otázky, ktoré hájila delegácia SNR za svojho londýnskeho pobytu.

losti mezinárodně politické situace, či z jiných důvodů, činili si nesprávné představy o státoprávním a mezinárodněprávním začlenění Slovenska po této válce.

Tak jsme se stýkali s lidmi, a to zejména v prvních dnech svého pobytu v Banské Bystrici, kteří se domnívali, že Slovensko bude, nebo by mělo být připojeno k SSSR, že je to v intencích Svazu, že Rudá armáda už Slovensko nevyklidí, atd. Byli jiní, kteří z koncepce tří státních národů dedukovali, že půjde v budoucnu o trialistický systém, jakési volné sdružení tří samostatných a celkem na sobě málo závislých států: Česko-Slovenska — Podkarpatské Ukrajiny. Byli opět jiní, kteří to považovali za absurdnost namítající, že to by žádný stát nebyl, že už dnem svého vzniku by si psal vlastní nekrolog a domnívali se, že řádné vyřešení národních otázek vyžaduje sice slovenskou autonomii, jež by dostala výraz ustanovením slovenské vlády, při čemž však soudili, že musí zůstat některé centrální resorty, jež celý stát budou držet pohromadě. Považovali přitom za samozřejmé, že v každé autonomní části, ať už na Slovensku nebo v Čechách, nebo na Podkarpatské Ukrajině se vnitropoliticky a zejména pak stranicko-politicky budou vyvíjet po svém. To znamenalo pro ně také autonomii legislativní a proto i tří samostatné parlamenty. Naproti tomu byli tam lidé, kteří ve všech těchto řešeních viděli počátek těžkých vnitropolitických a administrativních krizí, žádali jednotnou vládu, jeden parlament a rozsáhlou zemskou autonomii, která by zejména na Slovensku měla charakter nejenom autonomie politicko-správní, nýbrž i charakter národně-politický. Hovořili s námi konečně lidé, kteří se i tohoto řešení obávali a soudili, že co největší přenesení moci se státní správy na samosprávu by vyřešilo nejen problémy národně-politické, ale také by nejlépe uvedlo v život co nejširší demokratizaci veřejné správy. Byli však na Slovensku i stoupenci správního centralismu, na němž by se ovšem v plné míře podíleli Slováci i Podkarpatská Ukrajinci.

Není možno s dobrým svědomím říci, že státně-politický a národně-politický problém byl na Slovensku postaven naprosto jednoznačně a přesně. Vše bylo ve varu, tedy i názory lidí na budoucnost. Jedno bylo u nich jisté: že nové poměry, ať už se věci vyřídí jakkoliv, je třeba budovat na straně světa demokratického a ne fašistického a že příští Československá republika má být ještě lepší, nežli byla první, to znamená: pokrokovější, lidovější a sociálně spravedlnější. To ovšem také znamenalo naprosté odmítání bratislavské politiky.

V podstatě lze říci, že zdrcující většina slovenského lidu byla už v prvních dnech našeho pobytu na Slovensku naprosto pro Republiku československou v jejích předmnichovských hranicích. Lišili se jen v názoru, jak ta republika má uvnitř vypadat.

43. Státoprávní otázka ve slovenském tisku a na sjednocovacích sjezdech.

Problémy, o nichž mluvím, zaměstnávaly především politické lidi na Slovensku. Vedly se o nich diskuse, radili se o nich s námi, ověřovali si, jak ta či ona koncepce zapadá do celkových problémů mezinárodně-politických a celkového poválečného vývoje. Také slovenský tisk se hodně zabýval těmito otázkami. Právě na slovenském tisku, na formulacích, jak otázky stavěl, je nejlépe vidět, jak se postupně od nejasností dospívalo k pevnějším názorům a jak se sblížovaly intence domova se zahraničím.

Je pozoruhodné si všimnout, jakými stadii procházela československá otázka z hlediska státoprávního. V prvních revolučních dnech jest cítit ještě rozpaky, zda se má navázat na státoprávní tradici z prvé nebo druhé republiky. To znamená, zda se má Slovensko vyslovit pro československou státní jednotu nebo pro státní dualismus. To je na př. patrné už na Deklaraci SNR z 1. září 1944, kde pojem „československý“ se vyskytuje ve dvou verzích: Jednak s čárkou, jednak bez čárky,⁴⁰ Působí to dojmem, že obě stanoviska měla být v Deklaraci vyjádřena.

⁴⁰ Všetky znenia Deklarácie, ktoré sme mali k dispozícii, uvádzajú „československý“ alebo „Československo“ bez pomlčky.

Deník Pravda ze dne 17. září 1944 užívá ještě označení Česko-Slovensko, stejně tak Národné noviny z 15. září 1944 (viz rezoluce sjednocovacího sjezdu komunistické a sociálně-demokratické strany, vzpomínka na T. G. Masaryka).

Rezoluce sjednocovacího sjezdu komunistické a sociálně-demokratické strany jde v otázce státoprávního postavení Slovenska ještě dále. Vyslovuje se sice pro státoprávní svazek Čechů, Slováků a Podkarpatských Ukrajinců, ale ponechává si pro případ nedohody i možnost jednání o státoprávním svazku Slovenska i s jinými partnery.

Ve smyslu této eventuality, resp. pro ni, píše také dr. G. Husák svůj článek v Novém Slově dne 24. září 1944, v němž praví: „Teba raz otvorene povedať, že náš ľud by nadšene uvítal, keby medzi nami a ostatnými slovanskými národmi, menovite medzi Slovákmi a Rusmi, nestáli hranice a colníci, keby slovenský človek za svoju vlasť považoval nielen územie od Aša po Jasinu, ale od Aša po Vladivostok. I toto slovenské zameranie nášho povstania je dôsledné a nesmie byť okliešťované. Teba prestať s taktizovaním medzi Moskvou a Londýnom. Sú vplyvní ľudia, ktorých rozum núti hľadať cestu k Moskve, ale srdce ich ťahá inam.“

Naproti tomu však už 20. září 1944 podtrhuje Pravda z řeči posl. Šmidkeho, pronesené na sjezdu komunistické strany po jeho návratu z Moskvy, tuto definici: „Chceme sústrediť všetkých Slovákov do jedného štátu a pevne verime, že všetky územia, ktoré sme museli pod fašistickým nátlakom odstúpiť hladovým imperiaľstvom v susedstve, veľmi skoro a natrvalo sa vrátia k našej materskej zemi. Želáme si, aby sme mohli s bratským národom českým a s Podkarpatskými Ukrajincami vytvoriť spoločný ľudovo-demokratický, kultúrny a vyspelý štát, štát troch slovanských národov, ktorý by v pevnej dohode a spolupráci s ostatnými slovanskými národmi a štátmi, no najmä s veľkým bratom ruským a ostatnými národmi SSSR, bol v slovanskom spoločenstve, ktorého 250 miliónový blok obyvateľstva príbuznej reči a pôvodu by bol vzorom pokrokového, mierumilovného a šťastného života pre všetky národy a pre všetky generácie.“ — A v téže reči znovu združňuje, že „najprvou a najdôležitejšou úlohou dneška je víťazne skončiť národné oslobodzovací zápas, . . . a tak pripraviť predpoklady slobodného života slovenského národa v novej, ľudovo-demokratickej, sociálnej spravodlivej Československej republike.“

V tomto smyslu hovořil také poslanec Šverma po svém příchodu z Moskvy na Slovensko, a to dne 3. října 1944 v SNR. Pravil: „ . . . velký boj slovenského ľudu je nesmiernym prínosom pre celý náš československý osloboditeľský boj, pre spoločný boj všetkých našich národov proti spoločnému nepriateľovi a za spoločný cieľ — za ľudovú, demokratickú, sociálne i národne spravodlivú Československú republiku.“

Cíl osvobozovacího boje staví jednoznačně deník Čas už 17. září 1944, když píše v úvodníku: „Naše stanovisko je jasné a náš cieľ je obnovená republika Československá, jednotná, budovaná na základe úplnej rovnosti a rovnocennosti Čechov, Slovákov a Podkarpatských Ukrajincov.“ V témže článku znovu združňuje: „Teda len obnovená, medzinárodne uznaná Československá republika môže byť a bude našim šťastným domovom. Republika jednotná, nedeliteľná — lebo dom rozdvojený padá.“

V článku „Náš cieľ“ píše Čas dne 19. září 1944: „Demokratická strana chce byť mocnou oporou a zástitou Československej republiky. Chce jej dať na Slovensku do služieb sily a schopnosti jej príslušníkov, lebo v novej republike chce mať silný, slovanský, jednotný štát, ktorý bude pevnou baštou západných Slovanov proti prípadnému novému germánskému nebezpečenstvu.“

Dne 20. října 1944 píše Čas v úvodníku: „Do práce“ o předmnichovské republice, o jejích velikých kvalitách toto: „V Československej republike našli sme uskutočnený svoj národný i štátny program.“ Podobně definuje demokratická strana své programové zásady o státu dne 1. října 1944 pravíc: „Chceme, aby ČSR bola jednotným nedeliteľným, slobodným a demokratickým štátom bez možností

pre separatistické a politicko odstředivé ciele." O roli Slovenska v novém státním uspořádání praví programové prohlášení demokratické strany z 3. října 1944 toto: „Nástojíme na tom, aby politická účast Slovenska na zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci bola primeraná jeho váhe a sile, menovite, aby bola celá štátna administratíva, školstvo, súdy a štátne podniky na Slovensku v rukách domácich ľudí."

Citují tyto hlasy slovenského tisku, neboť nejmarkantněji ukazují, jakými stádii procházel problém státně a národně politický a jak se postupně tyto otázky vyjasňovaly a precizovaly. Je možno říci, že otázka existence Československé republiky se stala naprosto nesporným faktem, o němž budou usilovat všichni Slováci od leva do prava.

Jako doklad tohoto zpevnění názorů uvádím usnesení sjednocovacího sjezdu československých legionářů, který se konal dne 19. října 1944 v Banské Bystrici za účasti jednoho sta delegátů, zastupujících jedenáct slovenských okresů. V usnesení tohoto sjezdu, jednohlasně a s velikým nadšením přijatém, čteme mimo jiné:

„Pozdravujeme SNR v Banskej Bystrici ako dočasnú správkyňu oslobodeného územia ČSR na Slovensku . . ." A dále: „My čs. legionári hlásime sa hrde k Masarykovi — Benešovi, lebo sme presvedčení, že ich mená a program skrývajú pre náš národ i pre náš štát bohaté zdroje mravných a politických hodnôt, ktoré ešte zďaleka nie sú vyčerpané a ktoré náš národ nemá kým a čím nahradiť. Mená Masaryk — Beneš otvárajú nám dvere k našim víťazným spojencom: Rusom, Angličanom a Američanom. V duchu ich programu bezpečne kráčame smerom k všeslovanskej myšlienke v presvedčení, že do veľkej slovanskej rodiny sa najvhodnejšie začleníme len ako politický útvar Československej republiky a že vo veľkej slovanskej rodine i nám Slovákom a i našej lubozvučnej slovenčine bude určená primeraná úloha, na splnenie ktorej bude nám daná možnosť primerane slobodnému kultúrnemu životu v duchu tradícií našich národných buditeľov. Nás viedla do Ruska a k národom slávneho Sovietskeho sväzu, ako i k ostatným slovanským bratom cesta jedine cez našu čs. vládu v Londýne a nášho presidentu ČSR dra Eduarda Beneša. Jemu a čs. vláde v Londýne ďakujeme za všetko, čo v záujme oslobodenia našej ČSR vykonal a jemu ďakujeme i za pomoc, ktorú nám u Spojencov, najmä v Rusku zaistil a k nám poslal."

44. *Otázka jednoho nebo dvou národů.*

Jednou z prvních otázek, jež mně byly po příchodu do Londýna v rozhovorech položeny, bylo, zda se na Slovensku považují za jiný národ, než jsou Češi. K tomu bych chtěl říci toto: S politickými lidmi, kteří byli v čele slovenské politiky, jsme často o tomto tématu hovořili. Pokud jsme však přišli do styku s lidem, nebyla tato otázka ani jednou předložena.

Řekl jsem už dříve, že Slováci jsou nacionálně sebevědomí. A to jak ti, kteří tvrdí o sobě, že jsou Slováci, tak i ti, kteří se prohlašují za Čechoslováky. Setkali jsme se tam totiž s obojími. Jsou sebevědomí potud, že chtějí hrát svou slovenskou roli v Československé republice, a to viditelně a na plno. To je podle mého soudu naprosto správné, tato ambice je logická a zdravá. Vždyť to bylo snahou všech poctivých československých lidí po celých 20 let, aby Slováci tuto roli hráli, neboť jest v ní nejenom rovnost v právech, ale i v povinnostech. Když analyzujete toto živé nacionální sebevědomí, tak stále více nabýváte přesvědčení, že se v něm ani tak neozývá volání po nacionální odlišnosti Slováků a Čechů, nýbrž snaha a vůle zabezpečiti Slovákům plnou účast, resp. větší účast nežli dříve, ve vnitropolitickém životě republiky. Zdůrazňující svůj nacionalismus, mají tedy především na mysli to, aby mohli svými vlastními silami administrovat slovenskou zemi, aby svou inteligenci mohli dobře umístit ve veřejné a státní správě, aby neměli pocit diskriminace z titulu početní a materiální slabší posice, než jakou Češi atd. Slovenský nacionalismus jest vědomě i podvědomě prostředkem mocenské rovnováhy mezi Slováky a Čechy, obranou proti některým administrativně-politickým chybám,

kterých se Češi podle jejich soudu na Slovensku kdysi dopouštěli. Slováci chtějí mít garancii, že to v budoucnu bude jiné. A nezakrývejme si, že jednak tyto reminiscence, jednak úvahy o budoucnosti, jsou hybnou silou slovenského nacionalismu, v němž vidí také nejpádňější, nejpřirozenější a nejmorálnější argument pro mocenskou rovnováhu s Čechy. Nevidím však v tomto nacionalismu snahu ani po separaci od Čechů, ani po přetrhání pout, jež obě větve pojí dohromady.

Rekl bych, že je to asi takto: Slováci chtějí, aby ve společném národě československém⁴¹ byly plně zabezpečeny zájmy národa slovenského. Záměrně to takto definují, neboť jednáte-li s lidem, slyšíte-li Slováky hovořit o Česích, pak marně hledáte definici, která by skutečný stav lépe vyjadřovala. Prosim, stále mějme na mysli, že je něco víc než to, co mluví ústa. A to víc je na př. to, co hovoří srdce. To „víc“ cítíte denně, vidíte to těm lidem na očích, slyšíte to v jejich hlase, praví vám to stisk ruky a důvěra, s jakou vám odhalují své bolesti i radosti, hovoří o tom radost, kterou projevují, když přijmete jejich pozvání do rodiny. Přímou hmatatelně cítíte, jak kultura srdce u nich i u nás je táž. Přesvědčíte se o tom, když vám vyprávějí, jak v době hladu a bídy v českých zemích posílali ze Slovenska do Čech tisíce balíčků potravin, takže pošta to nemohla vůbec zvládnout, jak skrývali a zachraňovali ty, kteří se z českých zemí uchýlili na Slovensko, jak drželi i přes protičeský režim bratislavský desítky Čechů v úřadech, v soukromých zaměstnáních i v armádě. O tom, jaký je skutečný poměr česko-slovenský, si uděláte představu, když vám líčí hrůzy páchané v českých zemích, když cítíte, jakou hlubokou účast s našimi trpícími pociťují.

Zkrátka — nedá se vypočítat ani vypovědit to, co se jen cítí, ale jedno je jisté na prvý pohled: Ty lidi tam spojuje s našimi lidmi něco víc, mnohem víc, nežli je státní forma. To, co je mezi Slováky a Čechy, to není jen manželství z rozumu.

Jsou Slováci jiný národ, než jsou Češi? Kolik je těch, kteří tvrdí, že jsou jiný národ, a kolik těch, kteří tvrdí, že jsme jeden národ, a kolik těch, kteří o tom nehovoří vůbec? Vůbec si ani netroufám odhadnout tento poměr a myslím, že to ani důležité není. Nedejte nic na slova, dejte na skutky, to je to hlavní. Nacionální Slovák, který podal pomocnou ruku českému člověku, když tento pomoci potřeboval, nebo který poctivě usiluje o Republiku československou, je lepším Čechoslovákem, nežli ten, který sice své čechoslováctví dává na odiv, ale nepřispěje k svornosti, k sblížení, k jednotě a tím k zabezpečení silné, všechny těžkosti vnitřní i vnější překonávající Republiky československé.

Ať jsme nebo nejsme dva národy — nebudu se s nikým o tom přít — po zkušenostech, jež jsem doma získal. Ale věřte, kdyby všechny národy na světě byly si tak blízké v citech a ve všem, co život životem tvoří, jako tam ti nad Hronem a oni nad Moravou a Vltavou, pak nebudeme mluvit o národech světa, nýbrž o národu světa, pak celý svět by se proměnil v jednu jedinou velikou rodinu.

Budou-li si v budoucnu Slováci říkat, že jsou jiný národ, nežli jsou Češi, nebude mně to překážet v tom, abych se i já, Moravan, cítil členem jejich národa. Budou-li říkat v budoucnu, že my a oni dohromady jsme národ, pak zůstanu u nich stejně upřímně jako v případě prvém. Žádný člověk nemůže být ve svých citech, ve své vůli a v tom, co prožil jako fundamentální zděděný odkaz rodu, vyvrácen a zvyklán.

Slováci, a to jistě zdrcující většina, jsou přesvědčeni o osudovém spojení s Čechy. Říkají nepokrytě, že Češi a Slováci jsou navzájem kulturně, hospodářsky i politicky na sebe odkázáni, že bude-li silný jeden, posílí to druhého. A Slováci chtějí být silní, chtějí mít silnou republiku, chtějí v ní udržovat krok s Čechy.

Soudíte-li je podle jejich slovenského sebevědomí, pak řeknete, že dovršili své národní probuzení. Soudíte-li je podle toho, jak se politicky dívají do budoucna, pak vidíte, jak přes politickou koncepci československou spějí k nacionální koncepci československé. Je to přirozené a logické. Je třeba chápat tento velmi zajímavý proces a napomáhat mu. Probuzený slovenský nacionalismus nebude pak překážkou, nýbrž podmínkou a cestou, po níž půjde vývoj v našich zemích k syntezě československé. Především to musí chápat Češi. Nesmí se domnívat, že to,

co se na Slovensku děje, je volání po slovenském izolacionismu. Nesmí se proto pěstovat izolacionismus český, neboť by to znamenalo nejenom poruchy v oblasti nacionální, ale i vážné poruchy státně-politické. Slováci se ve své většině nechťejí od Čechů izolovat ani kulturně, ani politicky, ani hospodářsky! A už tato vůle mít základní prvky, na nichž spočívá život, založený na společné bázi, vytváří přímo osudově kontury společné budoucnosti. Slováci nechťejí jít jinými cestami než Češi, žádají jen, aby na společné cestě kráčeli oba stejným krokem.

Vrátil jsem se ze Slovenska s přesvědčením, že i já Čechoslovák mám tam všude upřímné bratry, ať si říkají Slováci nebo Čechoslováci.

K závěru této otázky chtěl bych říci ještě toto: Připusťme, že podle jména nejsme dnes ještě všichni Čechoslováky. Budeme-li se však navzájem respektovat, budeme-li se usilovně a upřímně snažit si porozumět, navzájem se chápat a pomáhat si, pak naše děti budou Čechoslováky už nejen podle jména, ale i podle srdce a vůle. O to bychom se měli všichni snažit, pak námi neotřese nic.

45. Poměr Slovenska k předmnichovské republice. — T. G. M.

Radostným zjevem, s nímž jsme se na Slovensku setkali, bylo také to, jak upřímně se hlásili k předmnichovské republice. A to všichni. Plně uznávali, co Češi dobrého udělali pro Slováky za 20 let samostatnosti, a ujišťovali, že tentokrát budou oni Čechům oplácat, co jsou dlužní. Zejména ve slovenské revoluci viděli nejenom hnutí za osvobození Slováků, ale obecně a s nadšením se tam říkalo: Ze Slovenska půjdeme osvobodit také Čechy; po minulé válce jste vy Češi pomohli osvobodit nás, dnes my Slováci pomůžeme ke svobodě vám.

To, co dobrého bylo vykonáno, za 20 let Československé republiky i pro Podkarpatskou Rus, uznává i jménem Podkarpatských Ukrajinců Ivan Turjanica v článku Pravdy „Koniec poroby“.

Slováci se hlásí k ideálům, na nichž byla Republika československá založena. Dělal se tehdy chyby, říkají, ale věříme, že jak Češi, tak i my Slováci jsme se z chyb naučili a že je v budoucnu opakovat nebudeme. Slováci vytykají poměrům v první republice v podstatě totéž, co Češi, takže i v tomto směru je na obou stranách shoda názorů a jednota vůle po nápravě.

Jako doklad, jak se vzpomíná na Slovensku na první republiku, uvádím pietní vzpomínky na T. G. Masaryka u příležitosti výročí jeho úmrtí. Národné noviny mu věnovaly 15. září 1944 sloupec na titulní straně, kde píší: „Znovu a už čoskoro na slavných Hradčanech zaveje standarta prezidenta Osloboditeľa s heslom Pravda víťazí, a to bude najväčší hold obnoveného Česko-Slovenska pamiatke nášho veľkého prezidenta Osloboditeľa.“

Pravda ze dne 14. září 1944 píše pod titulem „Spomienka“: „A dnes, keď si pripomínáme — v hukote osloboditeľského boja — večnú pamiatku nášho veľkého politika — prezidenta Osloboditeľa T. G. Masaryka — s čistým svedomím hlásime slovami Dr. E. Beneša: Prezidente Osloboditeli, odkazu, ktorý jste vložil do našich rukou, věrni zůstaneme.“

Deník Čas přináší 21. září 1944 doslovný projev dra V. Šrobára, pronesený v SNR k uctění památky T. G. M. dne 19. září 1944. Projev končí těmito slovy: „Prozreteľnosť dala nám na úsvite našej slobody skvelého a veľkého muža. Dnes si s vďačnosťou a s hrdosťou pripomínáme jeho nehynúcu pamiatku, jeho ducha, jeho múdre slová. Nech táto pamiatka večne ožiaruje mysle a srdcia nášho národa.“

Považují všechny tyto dokumenty za důležité pro pochopení slovenské duše, pro porozumění velikému procesu, jímž Slovensko prochází, ale také proto, aby se pro některé nedostatky, jež se za revoluce objevily, nezapomínalo na ty veliké mravní a politické hodnoty, které na Slovensku jsou, a jak jsem hluboce přesvědčen, i trvale zůstanou.

Lidé se mohou mýlit, mohou chybovat, od toho jsou lidé. Ale věčný zákon života, který zachovává generace a rozsvěcuje plamen trvání rodu, překonává sla-

908 bosti času a vítězí nad dobou i člověkem. Stačí viděti slzy štěstí na vrásčitých tvářích horalů z Vyšního Komárníka, když po letech vítají na rodné hroudě syny domů, vracející se z těžké pouti, aby člověk pochopil tento věčný zákon života a procítil teplo jeho životodárného plamene.

46. Vznik SNR. Ideové směrnice. Činnost legislativní.

Vraťme se ještě několika slovy k Slovenské Národní Radě. Když jsme přišli na Slovensko, byl to padesátiletý sbor, který suploval vládu i parlament. Jeho předsednictvo tvořilo jakési presidium ministerské rady. Administrativu prováděla t. zv. poverenictva, mající kompetenci ministerských resortů. Ještě za našeho pobytu měla býti SNR rozšířena na 80 členů, ale k tomu již nedošlo. V plenární schůzi SNR dne 23. října 1944, které se zúčastnila také celá československá vládní delegace, byla zmocňovacím nařízením přenesena pravomoc pléna na předsednictvo SNR a svolávání pléna bylo vzhledem k vývoji válečných poměrů odsunuto na neurčito.

SNR se rozestoupila ve dva stejně silné politické kluby: demokratický a komunistický. Tato parita byla důsledně zachovávána i v administrativě.⁴²

Ustavení SNR předcházela dohoda mezi politickou skupinou demokratickou a komunistickou z vānoc r. 1943 tohoto znění: [...] ⁴³

Tato dohoda byla podle sdělení SNR zaslána do Londýna a do Moskvy. Pan prezident dr. Beneš vzal tuto dohodu na vědomí zvláštním listem, který přišel na Slovensko 7. dubna 1944.⁴⁴

Opatření, jež později SNR dělala v otázkách vnitřní politiky, administrativy, moci zákonodárné a nařizovací, ve věcech vojenských atd., opírala o tuto základní dohodu mezi skupinou komunistickou a demokratickou.

Tak na př. v rámci své legislativní činnosti vydala SNR řadu zákonů a nařízení. Do 6. října 1944 bylo těchto nařízení celkem 36.

⁴¹ Uhlřřovu ekvilibristiku s československým a slovenským národem vyvracia Drtinova depeša odošlaná do Londýna 19. 10. 1944. Viď dokument čis. 462.

⁴² Na tomto mĕste uvádza Uhlřř v dōverných doplnkoch ešte toto: „Nespokojenost se systēmem dvou politickĕch stran rostla den ze dne. Uĝ to nebyli jenom lidē mimo Slovenskou národní radu a mimo obē oficielnĕ politickĕ strany, nĕbrĝ i lidē z SNR a ze strany demokratickĕ i komunistickĕ se ozĕvali stāle hlasitĕji proti systēmu dvou politickĕch stran. Povaĝovali to jednak za oktrojovānĕ politickĕho ĝivota, jednak za nebezpečĕ, z něhoĝ mohou vzejĕti toliko dvē vĕci nakonec: buď diktatura jednē z nich nebo občānskā vālka. Komunistē i demokratē o tēto nespokojenosti vĕdĕli, ponĕvādĝ byla tak veřejnā a spontānnĕ, ŝe nebylo moĝno ji nevidĕt. Přešto vřak se obē strany chĕly zajistĕti proti event. vzniku strany třetĕi. Hovořilo se veřejnĕ o tom, ŝe politickĕ strany budou registrovāny a ŝe nebude zaregistrovāna ĝādnā jinā, nĕĝ dosavadnĕ dvē. V rámci tĕchto snah bylo takē preventivnĕ opatřēnĕ Slovenskĕ Národní Rady proti pokusu nespokojencĕ zaloĝiti na pĕdĕ SNR třetĕĕ politickĕ klub. Za tĕm ŕcelem pŕipravila SNR »Nāvřh organizačēného ŝtatĕtu Slovenskej národnej rady«, kde v § 12 pod titulem »Kluby« se ustanovuje toto:

1. Členovia SNR tvoria dva kluby, a to klub Democratickej strany a klub Komunistickej strany Slovenska.

2. Prĕsluřnikom klubu je člen SNR, ktorĕy oznāmi písomne predsednĕctvu SNR, ŝe je členom toho-ktorého klubu. Pĕsommĕ oznāmenie je zāvāznē a nemoĝno ho pōčas trvania členstva zmenĕtĕ.

3. Kaĝdĕy klub zvolĕl sĕ podpredsedu a oznāmi to písomne predsednĕctvu SNR.

Sotva veřlo ve znāmost, ŝe se pŕipravuje takovĕy jednācĕ řād, nespokojenost jen vzrostla a dalo se právem čekat, ŝe pŕĕ jednāvānĕ tēto pŕedlohy dojde k ostrĕm opozičnĕm projevĕm v SNR a ŝe řada členĕ bude hlasovat proti, resp. se zdrĝĕ hlasovānĕi. Hovořil jsem tak s nĕkterĕmi lidmi z právniho odboru Slovenskĕ Národní Rady o tēto vĕci. Predsednĕctvo SNR pŕedloĝilo totiĝ tento nāvřh jednācĕho řādu k posouzenĕi právniho oddĕlenĕi. Tam se pŕedevřim pozastavovali nad uvedenĕm § 12. Prohlašovali to za opatřēnĕ nedemokratickĕ, jĕmĝ se mā znemoĝnĕti volnost politickĕho projevu členĕ SNR a za naprosto nezvyklĕ, aby v jednācĕm řādu jakĕhosi quasi-parlamentu byla ustanovenĕi o klubech politickĕch stran. Tento nāvřh uvāzl tehdy v právniĕm oddĕlenĕi a kdyby nebylo dořlo vlivem vālečnĕch pomĕrĕ k pŕedčasnému ukonenĕi činnosti SNR, bylo by se pravdĕpodobnĕ i právni oddĕlenĕi SNR vyslovilo proti § 12."

⁴³ Text vianočnej dohody sme vynechali, lebo ho uvādzame ako samostatnĕy dokument čis. 32.

⁴⁴ Dātum 7. aprĕla 1944 uvādzal K. Šmidke na poradē v Moskve 27. augusta 1944 a j L. Novomeskĕy v Štātnej rade v Londĕne 18. 10. 1944 (ANS Praha, II., mimoriadna plenārna schōdza II. zasadania IV. obdobia).

Československá vládní delegace opustila Slovensko na příkaz československé vlády v Londýně dne 26. října 1944,⁴⁵ aby šla za svou povinností na československé území osvobozené Rudou armádou. Těžko jsme odcházeli, neboť náš odchod spadal do chvíle vážné, byť ne ještě kritické. Byli jsme si vědomi, co náš příchod na Slovensko znamenal, a obávali jsme se psychologických důsledků svého odchodu. Proto jsme vážně prodiskutovali nejen mezi sebou, ale i s odpovědnými lidmi SNR svou i jejich situaci a hledali řešení, které by nejlépe vyhovovalo tamním poměrům i povinnostem, které se před námi rýsovaly.

Opouštěli jsme Slovensko s projevy díky, jichž se nám dostalo od představitelů slovenského povstání. Zvláště pak zdůrazňovali při tom tyto věci: jak velikou morální vzpruhou byl pro široké lidové vrstvy náš příchod do Banské Bystrice, jak jsme celým svým postupem přispěli ke konsolidačnímu procesu a konečně jak tento postup vytvořil nejlepší předpoklady nejen pro koordinaci zájmů slovenské revoluce se zahraničím, a pro uspokojivá jednání o vzájemné kompetenci, ale také pro řešení i budoucích problémů národně a státně politických.

48. Výměna delegátů mezi československou vládní delegací a Slovenskou Národní Radou.

Pozitivním výsledkem našeho šestnáctidenního pobytu na Slovensku byla výměna dopisů mezi československým vládním delegátem a Slovenskou Národní Radou o udržení a prohloubení vzájemných styků i do budoucna, a to i tehdy, když naše mise a úkoly jejich budou dočasně prostorově a časově odděleny. Už před tím jsme na poradě československé vládní delegace uvažovali o tom, že by bylo politicky prospěšné, aby někdo z nás zůstal na Slovensku i po našem odchodu na Podkarpatskou Rus. Vzhledem k tomu, že už dříve bylo rozhodnuto, že dr. Drtina a F. Uhlíř mají odcestovat do Londýna a že zdravotní stav konsistorního rady P. Fr. Hály nedovoloval, aby na Slovensku zůstal, bylo dohodnuto, že na Slovensku zůstanou poslanci B. Laušman a J. Valo. Po tomto rozhodnutí žádal sice posl. Šverma, aby na Slovensku zůstal pan rada F. Hála, ale uznal, že mu to jeho zdravotní stav nedovoluje. Těsně pak před naším odletem požádal posl. Šverma ministra Němce, aby posl. Valo šel na Podkarpatskou Ukrajinu, kde ho bude potřebl, zejména pak až československá vládní delegace začne fungovat na východním Slovensku. Ministr Němec přirozeně tomuto přání vyhověl.

Naproti tomu ministr Němec požádal presidium SNR, zda za účelem úzké spolupráce SNR a čs. vládního delegáta by nemohl se státi členem československé vládní delegace předseda Slovenské Národní Rady pan dr. Vávro Šrobár. Slovenská Národní Rada tuto myšlenku uvítala a delegovala do delegace ministra Němce pana dra Šrobára za stranu demokratickou a pana dra Šoltésze za stranu komunistickou. Těsně před naším odletem vyměnila strana komunistická dra Šoltésze za dra Púlla.

Tato výměna politických lidí mezi československou vládní delegací a SNR je viditelným důkazem, jak pokročila v krátké době vzájemná důvěra a spolupráce.

49. Závěr.

Zakončuji tento obraz o slovenském povstání. Je obširný a přece ještě velmi kusý. Bylo by ještě mnoho věcí, které zaslouží komentáře, ale omezil jsem se na povšechný obraz, aby snad detaily nezastřely hlavní kontury, které v celkovém

⁴⁵ Vládní delegácia odišla zo Slovenska, ako to uviedol Uhlíř v úvode, 23. oktobra. Uznesenie o odchode delegácie na Zakarpatskú Ukrajinu prijala čs. vláda pravdepodobne 20. 10. 1944, čo vyplýva z dokumentu čís. 469 a z Masarykovho rádiogramu, citovaného v poznámke 4 k dokumentu čís. 482.

910 vývoji jsou konec konců nejdůležitější. Při tom však prosím, abyste stále měli na zřeteli, že tyto hlavní linie neobyčejně složitého revolučního kvasu kreslím na základě vlastních pozorování a zkušeností a že tudíž tento obraz nese na sobě stopy jednoho páru lidských očí. Ani při největším úsilí o neobjektivnější postoj k lidem a k událostem se žádný člověk na světě neubrání, aby nebyl také pod vlivem vlastních citů a myšlenek. To už je lidské. Pravím to upřímně i o této své zprávě.

Ovšem nepřehlédněte, prosím, na druhé straně ani to, že svůj výklad opírám stále o dokumentaci, o fakta, o autentické projevy lidí a tisku, o skutečné události, které není možno z dějin vymazat, protože se staly. Záleželo mně a záleží na tom, aby političtí lidé v Londýně měli před očima co nejpřesnější obraz o domově, z něhož většina z nich je vzdálena víc než 5 let. Přesvědčil jsem se doma často-kráté, jak my venku a oni tam myslíme a cítíme stejně, ale také, jak jsme si mnohé věci představovali úplně jinak, než jak skutečně byly, a oni ovšem také. A právě proto, že jsem se o tom přesvědčil, podávám tento pravdivý obrázek, aby sloužil lidem v exilu za dobrého průvodce po vytouženém domově.

Ještě jednu věc je třeba zdůraznit. To, co zde podávám, je obraz poměrů, jak je jeden člověk může vidět za dobu 16 dní, a je z prostoru, který měří jen několik kvadrátních mil. Kdo může bezpečně říci, jak to je za oněmi několika mílemi? Kdo z nás může s určitostí říci, jak to vypadá dnes, po uplynutí oněch 16 dní? Možná, že proces, který tam tehdy probíhal, probíhá za jiných, mnohem těžších okolností dál a stále v téměř myšlenkovém řečišti. Možná, že až znovu se tam vrátíme, setkáme se s novými problémy, jež mezi tím doba vyvolá v život. Nikdo dnes nemůže bezpečně usoudit, jaké to bude. Proto i můj výklad považujte jen za jakési úvodní slovo, ne však za dokončený román života dobrého lidu.

Jedno je však jisté: nikdy nezapomene Slovákům jejich veliký čin. Nemůže být menší proto, že sem tam nebylo něco tak, jak by mělo být. Byl to veliký čin a jím povždy zůstane. Zasáhli jím hluboko do života slovenského, ale také do života československého. Bude to mít své důsledky v celém vnitropolitickém životě republiky, tak jako to mělo a má dnes veliký význam mezinárodně politický.

A právě proto, že tak tomu jest, vzpomínám dnes s hlubokou úctou a vděčností hrdinů první československé armády i partyzánských sborů a všech poctivých a věrných československých vlastenců, kteří se na Slovensku dali do služeb veliké myšlenky a položili za ni své životy.

Děkuji s tohoto místa také těm všem, kteří nás doma přijali jako své a objali nás teplem svých srdcí po letech strávených v chladu ciziny.

Děkuji všem těm, jimž čest velela, aby povstali proti násilí a zradě a smazali před dějinami hanu, která ulpěla na dobrém jménu našich otců vinou lidí nehodných, zbabělých a zrádných.

Z celého srdce pozdravuji vojáky a partyzány i věrné československé vlastence, kteří dnes v zasněžených slovenských horách ožívají janošíkovskou tradici, strádají a bojují, milují a nenávidějí, žijí vírou, nadějí i láskou, že z jejich utrpení a krve povstane jasný domov jim i nám, jejich i našim dětem, svobodná, nezávislá, demokratická, sociálně spravedlivá, jednotná a silná, bohatá štěstím svého lidu — Republika československá.

Kež bůh žehná krásné slovenské zemi, aby byla perlou vlasti československé.
[...]⁴⁶

ANS Praha. Státní rada Londýn, 1944. Příloha k zápisnici z VIII. plenárnej schôdze v druhom zasadaní 4. obdobia konanej 14. 12. 1944. Strojopisný priepis.

⁴⁶ Nasledujú ďalšie tri časti zprávy podľa osnovy v úvode.